

UDK: 324(497.5) »1967/1969«
342.8(497.5) »1967/1969«
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 6. 4. 1998.

Izbori u Hrvatskoj 1967. i 1969.

KATARINA SPEHNJAK

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U članku se analiziraju izbori za Sabor i Saveznu skupštinu 1967. i 1969. u Hrvatskoj, a u okviru razmatranja reformističkih pokušaja u komunističkim sustavima u Europi tih godina. Kratkotrajna praksa natjecateljskih izbora pokazala je premoć konzervativnijih političkih snaga.

1. Komunistički režimi u Europi šezdesetih godina

Vrijeme šezdesetih godina XX. stoljeća u komunističkim režimima poznato je kao jedno reformno razdoblje, čiji su počeci nudili više nade nego što ih je ostavio njihov brzi završetak. Naznake promjena u području gospodarstva i političkog života u to su vrijeme smatrane značajnim iskorakom iz dotadašnje prakse. I prije je u tim sustavima bilo niz različitih »etapa«, promjena u razvoju, koje su u njihovom vlastitom tumačenju predstavljane kao značajne reforme, ali zapravo su svi ti zahvati bili više reorganizacija odnosa osnovnih poluga u sustavu, a u cilju da se razblaže, bar za neko vrijeme, unutarnje napetosti.

Privredne reforme uključivale su priznavanje uloge tržišta – i time djelomično odustajanje od potpune kontrole države u ovom području, u političkom životu to se odnosilo na demokratizaciju odnosa što je podrazumijevalo općenito »nešto više slobode« – zapravo nešto tolerancije različitosti u društvu: popuštanje cenzure, ulazak novih skupina na političku pozornicu, prva istraživanja javnog mišljenja, razvoj društvenih znanosti, pojavu kritičkih medija, ideološke rasprave. Za zemlje koje su bile višenacionalnog sastava to je značilo otvaranje rasprave o nacionalnom pitanju i time novo konstituiranje federalizma. Zemlje koje su pak bile unitarne također su participirale u tom nacionalnom samoosvještenju: pitanje njihove nacionalne suverenosti postavilo se kao vitalno nasuprot utjecaju Sovjetskog Saveza.

U tom smislu reforme u gospodarstvu i »liberalizacija« političkog života šezdesetih ipak su predstavljali nešto više od ranijih »novih etapa« u razvoju modela. Osobito je tako izgledalo početkom zbivanja. Jer, prvi put se dogo-

dilo da su promjene bile željene i upravljane i od partijskog vrha (kao svijest o nužnosti odgovora na probleme u sustavu) i kao plod artikulacije interesa izvan vrha. Izgledalo je kao da reformističke snage žele učiniti ono što su dotad, po partijskoj frazeologiji smjerali činiti samo »klasni neprijatelji« – ukinuti monopolnu ulogu partije i razbiti monolitizam – postojanje jednoga jedinog shvaćanja kao legitimnog.

Sve do raspada komunizma devedesetih, teoretičari su isticali sposobnost njegovih lidera u izgradnji moderne centralizirane države koja je ta, uglavnom nerazvijena društva vodila ubrzanom gospodarskom razvoju. Osobito su naglašavali sposobnost vladanja nacionalnim konfliktom. Uočavali su međutim dva stalna problema tih poredaka – problem legitimacije i pitanje unutarnje ne/sposobnosti režima da uspješno i do kraja rješavaju i one pritiske koja je proizvodila njihova vlastita politika.

Temeljeći svoj legitimitet na pretvaranju moći u autoritet putem sudjelovanja u antifašističkim pokretima i crpeći ga iz blokovske »zaštite« Sovjetskog Saveza, nove su komunističke elite njegovo ostvarenje zadobivale političkim i ideološkim sredstvima. Popuštanje blokovske napetosti i unutarnja destalinizacija izazvali su početkom šezdesetih u tim društvima prestanak prvobitne akumulacije legitimacije¹.

Ubrzani gospodarski razvoj tih društava izveo je na scenu društvene snage koje je sam proizveo i koje su mogle utjecati da se pitanje legitimacije postavi na nov način.

Posebice je važno da je riječ o snagama koje su se mogle smatrati elitom – političkom, tehnokratskom, intelektualcima općenito, jer mnogi se teoretičari slažu da je svakom takvom režimu opasnije njihovo moguće otuđenje nego npr. otuđenje radništva ili »masa« u širem smislu. Riječ je o tomu da ove skupine imaju sposobnost da oblikuju interese koji će ugroziti kontrolu postojeće, komunističke partije, odnosno oni ukazuju da je oblikovanje posebnih interesa unutar političke strukture uvelo u igru frakcijsku borbu.² Ove nove elite traže da se i politički odnosi uredi na racionalan način, u veberijanskom smislu efikasnosti i objektivnosti. Po svojim zahtjevima reformisti se predstavljaju kao revizionistička struja, liberalna³, a osobito se takvim iskazuju prema konzervativcima (koji brane postojeće odnose) kada kritiziraju partiju i traže i njezinu reformu – uočavajući bitno mjesto stvaranja i vođenja politike.

Istraživači ovih sustava slažu se da je doba »reformnog komunizma« šezdesetih započelo privrednim reformama i pritom naglašavaju simboličko

¹ Alfred A. Meyer, »Legitimacy of Power in East Central Europe«, *Eastern Europe in the 1970s*, ed. by Sylva Sinanian, Istvan Deak, Peter C. Ludz, New York, Washington, London, 1974., 56. – 'Prvobitna akumulacija legitimacije' u vrijeme tzv. administrativnog socijalizma se ostvarivala prisilom, socijalizacijom, organizacijskim usmjerenjem – i plaćama.

² Isto, 62.

³ Pitanje terminologije je bitno, ali za potrebe ovog rada nije nužna šira analiza. U literaturi koja prati ove događaje postoje različita tumačenja oko toga jesu li te struje bile zapravo zaista liberalne u cjelovitosti svoje orijentacije, ili je bila riječ o borbi decentralista protiv centralista.

mjesto ekonomskih teorija i gospodarskih pitanja u političkim raspravama u tim porecima. Naime; s obzirom na političku prirodu tih sustava, rasprave o privredi su jedino pogodno mjesto s kojeg se može implicitno progovoriti i o onom zabranjenom – političkim pitanjima.⁴

Tako je došlo do izvođenja u javnost⁵ i nacionalnog pitanja kojeg većina novih elita koristi u svojim reformskim nastojanjima⁶ za obnovu legitimacije, ali i pokušava riješiti dotad potisnute nacionalne razlike i probleme. Također, u režimima pod izravnim sovjetskim utjecajem nacionalno pitanje je ponajprije imalo značaj u vezi nacionalnog suvereniteta i obrane nacionalne nezavisnosti, što se osobito pojačalo nakon sovjetske okupacije Čehoslovačke.⁷ Spoj nacionalizma i liberalizma u komunističkim porecima u Europi tih godina; po nekima je pokazivao da ustupci nacionalnom ne moraju značiti i ustupak pluralizmu, a oživljavanje nacionalnog zanosa u svom tradicionalnom, ali i u novom »komunističkom« vidu pokazalo je njegovu snagu: zahtjev za nacionalnim identitetom uzdrmao je ideološke veze.⁸

Zato se činilo da je savez liberala i nacionalista »ključ« za reformiranje ovih poredaka tj. njihovu liberalizaciju.⁹ Nakon uspona tih snaga pokazalo se da on zaista može ugroziti partijsku moć (primjer Čehoslovačke i Jugoslavije), ali i da u njihovoj akciji postoje unutarnja ograničenja¹⁰. Drastičan politički obračun s reformističkim snagama poništio je uglavnom dosege njihova dje-

⁴ George Klein, »The Role of Ethnic Politics in the Czechoslovak Crisis of 1968 and the Yugoslav Crisis of 1971«, *Studies in Comparative Communism*, Vol. VIII, No. 4, 1975, 350.

⁵ O javnosti u klasičnom smislu poimanja, u ovim se sustavima ne može govoriti. To područje u njima zauzima propaganda odnosno riječ je o dirigiranoj javnosti – bez obzira da li je riječ o onoj upravljanoj iz jednog političkog središta, saveznog ili iz 'konkurentskih, kao što je to bio slučaj s nekima republičkim 'javnostima' u Jugoslaviji tih godina. U ovom radu riječ se upotrebljava u kolokvijalnom smislu i većinom 'pokriva' napise u tisku.

⁶ Peter Ferdinand, *Communist Regimes in Comparative Perspective*, London, 1991., 220. – Vesna Pusić smatra da se nacionalno pitanje u Hrvatskoj u to vrijeme upotrebljava od partijskog vodstva kao sredstvo reforme u cilju šire društvene demokratizacije. – »Korijeni hrvatskog političkog identiteta«, *Erasmus 1996.*, 15, 5.

⁷ »Obrana nacionalnog identiteta i težnja k stvarnoj a ne potpuno formalnoj nacionalnoj nezavisnosti može se smatrati ponajprije kao antisovjetski nacionalizam tako dugo dok ravnoteža moći i osnovna sovjetska politika ostaju nepromijenjeni.« – »Introduction«, *Communism in Eastern Europe*, ed. by Teresa Rakowska-Harmstone, Bloomington, 1984., 5.

⁸ Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs*, London, 1970., 10.

⁹ Prilozi u zborniku *Eastern Europe in the 1970s* iscrpno razrađuju tu tezu.

¹⁰ Riječ je o tzv. liberalnom paradoksu – da li tolerirati ili ne, i politički netolerantne? April Carter, analizirajući uzroke kraha političkog pokreta u Hrvatskoj, između ostalog navodi da je u odlučivanju da li tolerirati političke snage koje su isključive (nacionalistički dio pokreta) vodstvo SKH načinilo liberalni izbor i time diskreditiralo sve liberalne reforme koje je zagovaralo od 1966. – *Democratic Reform in Yugoslavia: the Changing Role of the Party*, London, 1982., 223. – Za većinu reformatora je karakteristično da su htjeli 'poboljšati' sustav iznutra, dok je tek manji dio onih koji su htjeli potpuno eliminirati ulogu partije, kaže Klein, cit. dj., 362.

lovanja, i, što je bilo još dalekosežnije, pogubno je utjecao na vitalnost kreativnih društvenih snaga. Ipak, dio je zahtjeva kasnije uključen u rješavanje pitanja federalizma odnosno funkcioniranja federacije u Čehoslovačkoj i Jugoslaviji. (Npr., 1974. Jugoslavija se pretvorila u konfederaciju /iako ne djelatno/, a to je znakovito budući da je to bio rezultat pritiska odozdo, za razliku od ranijih promjena.¹¹)

Pred osnovnom opasnosti – mogućnosti da se poremeti izvanjski dotad stabilna struktura jednostranačke vlasti, odnosno neupitnost njezine dominantne uloge, formalna deklariranost komunističkih vodstava za modernizaciju ustupila je mjesto povratku na poznate modele gospodarstva i politike. Kritičarima komunističkih poredaka tada je to bilo samo još jednom potvrdom da se ovi režimi ne mogu iznutra reformirati i da postoje granice u kojima se »kozmetičke« promjene – a u cilju održanja vladajuće strukture – mogu tolerirati. Ili kako je to rekao jedan istraživač – reformiranjem ovakav sustav očekuje jednako mnogo teškoća kao i ako ga se ne reformira.¹²

Pokazalo se da je temeljni problem to što ovi sustavi ne priznaju heterogenost društva i nemaju ugrađene mehanizme kojima bi se odgovorilo na društvene promjene koje se nužno javljaju kao posljedica društvene dinamike, utjecane i izvana i iznutra.¹³ Također, u analizi neuspjeha reformskih strujanja valja imati na umu i njihov širi kontekst – pitanje blokovske ravnoteže interesa Istoka i Zapada.

U pribavljanju podrške ovi su režimi karakteristični i po uvažavanju i preziru formalne legitimacije (ustavno i zakonski uspostavljena pravila koja se tiču stjecanja, prijenosa i upotrebe političke moći)¹⁴. Natjecanje više izbornih kandidata, sloboda glasača i treće, najvažnije, rezultat izbora kao određujući za političko vladanje – osnovne su karakteristike izbora u zapadnim zemljama. Nasuprot tomu, u socijalističkim zemljama ne nudi se glasačima izbor između barem dvije političke alternative, izbori ne izražavaju posredovanje moći niti interese građana i jedva da značajnije utječu na sastav reprezentativnih tijela, što uostalom i nije određujuće budući da te institucije i nemaju

¹¹ David A. Dyker, »Yugoslavia. Unity out of Diversity«, *Political Culture and Political Change in Communist States*, ed. by Archie Brown and Jack Gray, London, Basingstoke, 1979., 80.

¹² Meyer, 62.

¹³ Rakowska-Harmstone, 4.

¹⁴ A. Meyer ističe da su mnogi lideri istočnoeuropskih zemalja uočavali pitanje legitimacije kao važno, i pokušavali doći do vlasti i sa što više formalne legitimacije ako je to bilo moguće. Ali, dopuštanjem da prisila ostane stalno vidljiva i iza te formalne legitimacije, oni su je i omalovažavali, smatrajući politiku uvijek borbom u kojoj vrhovna moć ne samo što omogućuje pobjedu, nego je i legitimna tako dugo dok je njihova. – Cit. dj., 52. Analizirajući socijalni i politički sastav Savezne skupštine 1963.–1969. Wolfgang Hoepken ističe da uglavnom niti jedna komunistička partija ne drži toliko mjesta u parlamentu kao SKJ i da je taj postotak veći nego za vrijeme 'administrativnog socijalizma' što dokazuje da se ova partija sustavno bavila političkom ulogom izbora mimo proklamacije da je riječ o samoupravljanju kao 'nepartijskom izbornom i participativnom sistemu'. – »Elections in Yugoslavia«, *Elections in Socialist States*, ed. by Robert K. Furtak, London, 1990., 135.–6.

stvarnu moć odlučivanja.¹⁵ Legitimiranje vlasti je ideološko, vlada se u ime povijesne misije radničke klase, marksizam-lenjinizam je ustoličen kao moralni standard¹⁶, jednom osvojena vlast se ne pušta, jer po političkom samorazumijevanju partije – ona vlada u ime cijelog društva, a ne nekog njegovog dijela. Mogućnost da birači utječu u postupku kandidiranja svojih predstavnika tumačili su komunistički upravljači kao visok stupanj demokracije. Formalno je ta mogućnost i zakonski oblikovana, ali svaka analiza će pokazati njezinu stvarnu ograničenost i uvijek istu ritualnost. Politička moć tu nije institucionalizirana¹⁷ i formalni ustavi služe partijskom upravljanju društvom. Zato izbori nisu odabir između alternativa nego plebiscitarna podrška koja se ne može dugotrajnije stabilizirati. Poretku su uvijek ponovo potrebni mobilizacijski činitelji i sintagme koji će stvoriti od izbora privid presudnih događaja u određenim fazama političkog života.

Ono što obilježava šezdesete godine u Hrvatskoj i Jugoslaviji jesu također pokušaji provedbe privredne reforme i pojava fenomena nacionalnog pitanja u političkoj javnosti.

Opredjeljenje političkog vrha za provedbu privredne reforme bilo je rezultat uvida u kroničnu neuspješnost centralnoplanskog privređivanja. Uvažavanje tržišta kao jednog od regulatora društvenih odnosa implicitno je sadržavalo i nužnost promjena u političkom sustavu. Politički suprotstavljene koncepcije društvenog razvoja, od kojih je ona centralističko-unitaristička formalno poražena tzv. brionskim plenumom, ali i ideološko-doktrinarna ograničenja uvjetovali su da su se reformski procesi kolebali te su konačno napušteni. Reformističke snage, ponajprije u partijskim krugovima, nepovezane u strategiji promjena, nisu uspijevale, zbog odnosa političkih snaga, izboriti usvajanje vlastitih shvaćanja. Pokušaji reforme društva u cjelini tako su premješteni iz jednog područja u drugo, ovisno o trenutačnim izgledima da se može postići nekakav uspjeh. Ideja reforme tih je godina uspjela zahvatiti tek dio sustava – dogodilo se djelomično premještanje ovlasti središnje vlasti na republike uobličeno u ustavnim amandmanima¹⁸, a kao rezultat otvaranja i pitanja međunacionalnih odnosa, prvi put nakon 1945. godine.¹⁹

¹⁵ Furtak, »Introduction«, *Elections in Socialist States*, 1.

¹⁶ Meyer, 49.

¹⁷ Te su države u predkonstitucijskom stanju ukoliko se pod konstitucionalnošću smatra inzistiranje na obuzdavanju i institucionalizaciji obavljanja političke vlasti. – Rakowska-Harmstone, 3.

¹⁸ Nekim inozemnim istraživačima činilo se da je na djelu konstitucionalizam tj. pokret za ustavno reguliranje političkih odnosa u zapadnom smislu upravljanja i objedinjavanja različitih interesa putem institucija a ne partije. – Winston M. Fisk, »The Constitutional Movement in Yugoslavia: A Preliminary Survey«, *Slavic Review*, Vol. 30, No. 2, June 1971., 279. – Ali, prema Paulu Shoupu radilo se tek o privremenom 'manevru' u kojem se ustavnost javila kao sredstvo za ispunjenje praznine u nedostatku konsenzusa (nacionalnih) partijskih elita. – »The National Question and the Political Systems of Eastern Europe«, *Eastern Europe in the 1970s*, 164.

¹⁹ Promjene Ustava SFRJ iz 1963. oblikovane su u amandmanima I. – VI. koji su prihvaćeni u travnju 1967. godine i amandmanima VII.–XIX. usvojenim u prosincu 1968. godine. Prvi su se ticali uloge Vijeća naroda, sastava Saveznog izvršnog vijeća i

U zagovaranju reformskih procesa partijsko rukovodstvo Hrvatske imalo je istaknutu ulogu, a radikalnim zahtjevima i otvorenim i samostalnim istupima²⁰ u kritici postojećeg sustava izazivalo je sumnjičavost partijskog vrha Jugoslavije. Politička orijentacija vodstva SKH imala je visok stupanj prihvaćenosti u hrvatskoj javnosti. U uvjetima – za ono doba – znatne demokratizacije političkog života, započela je tih godina mobilizacija javnog mišljenja u Hrvatskoj. Prvi su put u javnost doprli različiti oblici artikulacije nacionalnih interesa (i oni koji, prvi put, nisu bili partijske provenijencije) i istodobno su jasno iskazani interesi republike u različitim područjima, posebice u rješavanju gospodarskih problema.

U odsustvu višestranačja i zbog ograničenoga političkog prostora, područje kulture se javlja kao prostor za iskazivanje legitimnih interesa. Kao značajni oblikovatelji javnog mišljenja iskazuju se, uz političko vodstvo, novinari u političko-informativnim i kulturnim edicijama, i književnici.

Duh demokratizacije odrazio se, iako kratkotrajno i u oblikovanju izbornog sustava i još više njegove prakse jer je Ustavom iz 1963. načelno dopuštena mogućnost višekandidatstva. Izbori održani 1967. i 1969. godine u tom su smislu indikativni jer su najbolje oslikali koncepcijske sukobe i ideološke razlike tadašnje partijske strukture. Njihova ograničena demokratičnost iznijela je u političku sferu događaje i aktere koji se nisu mogli kontrolirati na stari način, a što je konzervativnim snagama poslužilo kao optužba o stihiji koju se ne smije dalje tolerirati. Reformističkim snagama izbori su u nekim područjima i slučajevima otežali provedbu vlastite koncepcije i time ih suočili i s dvojboj »taktičke« naravi: demokratičnost izbornog postupka otvarala je ponovo vrata i njihovim političkim protivnicima.

položaja saveznih organa uprave, načela ograničenja ponovnog izbora, uloge federacije u području investiranja i zaštiti ustavnosti. U njima je najvažnije proširenje uloga VN u instituciju političkog konsenzusa republika, ograničenje prava federacije u investiranju, preuzimanje dijela poslova državne sigurnosti od republika te ukidanje funkcije potpredsjednika savezne države. (Ove promjene je Jure Petričević komentirao na sljedeći način: »Ta je inicijativa procijeđena kroz razna sita i rešeta, te se na koncu nije više govorilo o prvotnoj svrsi inicijative 'nerazvijenih'. Kao najspektakularnija promjena zaključeno je ukidanje funkcija potpredsjednika države i zamjenika vrhovnog zapovjednika vojske.« – »Nacionalni sukobi dominiraju političkim zbivanjima«, *Hrvatska revija* 1967, 1–2, 127.) Amandmanima VII.–XIX. uređeni su odnosi ustavnog statusa pokrajina, prava narodnosti i pitanje primjene načela ravnopravnosti jezika i pisma naroda, proširenje zakonodavnih i gospodarskih prava republika na račun savezne države kao i isključivo pravo republika u imenovanju značajnih republičkih funkcionara, sastav Savezne skupštine te načela izbornog postupka, kao i pitanje upravljanja u radnim organizacijama. Republike su svoje ustave uskladile tijekom 1967. i 1969. Hrvatska je amandmane prihvatila u obliku Ustavnog zakona.

²⁰ Poznato je političko opredjeljenje partijskog i državnog vrha iz svibnja 1968. kada je javno zahtijevana promjena devizne politike, ukidanje monopolnog položaja saveznih banaka, smanjenje obveza privrede te ukidanje svih oblika centralizacije kapitala na nivou federacije (osim za pomoć nedovoljno razvijenim pokrajinama i republikama). U vezi tih stavova na saveznoj su razini sve rasprave u to doba završavale 'rezultatom' 5:1 na štetu Hrvatske. – Mika Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, Zagreb, 1990., 85.

Mogućnosti da se ova iskustva testiraju u praksi za jedno duže vrijeme su izostale – reformske snage su veoma brzo izgubile prednost koju su stekle načelnim zalaganjem za više slobode: izborna procedura primijenjena već 1969. pokazala je, iako uz žestoke otpore dijela javnosti, posebice u Hrvatskoj, da će i ubuduće u tom području vladati već poznata praksa »nepopuštanja stihiji« tj. partijsko kontroliranje izbornog procesa. Time je prestalo »kratkotrajno jugoslavensko koketiranje«²¹ s višekandidatskim izborima. Pojava višekandidatstva i relativno slobodan izborni postupak (s elementima klasične izborne borbe) ocjenjivani su u inozemstvu kao značajan demokratski pomak u izornoj praksi socijalističkih režima. Osobito se to tiče izbora 1967. godine koji su smatrani »vrhuncem izborne demokracije« u dotadašnjoj povijesti socijalističkog sustava u Jugoslaviji, jer je u cijeloj državi kandidirano u trećini područja po dva, a u daljnjoj trećini više od dva kandidata za jedno mjesto.²² Iako je broj onih koji su na početku izbornog procesa nominirani na kraju ipak bio veoma sužen od izbornih komisija u kojima su dominirali komunisti, bila je to neusporedivo veća sloboda izbora nego ikad ranije.²³ Zalaganje za neposredne izbore u nekim sredinama i institucionalni značaj koji se počeo pridavati nacionalnoj reprezentaciji kroz Vijeće naroda smatrani su povoljnim znakom da se vodstvo opredjeljuje za klasične oblike reprezentacije. Život saveznog parlamenta šezdesetih koja se održavala kroz kritike, poslanička pitanja i odbacivanja vladinih prijedloga činila se indikatorom da on postaje središte stvarne političke moći, za razliku od dotad dominirajuće partije. Ali, to ipak nije bilo posljedica izbornih rješenja, nego različitih interesa republika.²⁴ O razblaživanju partijske kontrole svjedočilo je i to što je na izborima, osobito 1967. godine prošao određen broj kandidata koji nisu bili »poželjni« partijskim vodstvima. Ova pojava osobito je bila značajna na lokalnoj razini gdje se najzornije događao proboj novih skupina u politički život, a koje svoj legitimitet nisu tražile od partijskih komiteta nego od svoje izborne jedinice.²⁵ Dodatnu »dinamiku« u izbore 1967. i 1969. unijela je i zakonska novost prema kojoj od 1966. godine nije više postojao obvezni savezni razmještaj političkih kadrova: mnogi su od dugogodišnjih političkih aktivista – sada »neraspoređeni«, pokušali kandidiranjem i izborom u većinom profesionalna politička vijeća – Savezno i republička, osigurati egzistenciju.

Za ove je izbore karakteristična i otvorenost kakve dotad nije bilo: novine su opširno pratile izbornu kampanju i kritički pisale o političkoj borbi u procesu kandidiranja i utvrđivanja kandidata. Ovisno o svojoj političkoj orijentaciji (više ili manje reformističkoj), one su prozivale ili branile ulogu Socijalističkog saveza u nastajanju određenog broja izbornih »slučajeva«. Unatoč

²¹ Pedro Ramet, *Nationalism and Federalism in Yugoslavia, 1963–1983*, Bloomington, 1984., 24.

²² »Izbori 1967. koji su se održali nakon javne rasprave stimulirane uklanjanjem Rankovića i u kontekstu mnogo jače partijske opredjeljenosti za demokratske izbore, bili su naslobodniji i najdinamičniji izbori održani pod partijom.« – Carter, 141.

²³ Lendvai, 124.

²⁴ Dennison Russinow, *The Yugoslav Experiment 1948–1974*, Berkeley, Los Angeles, 1978., 193.

inozemnim preuranjenim očekivanjima da Jugoslavija ide na »poluslobodne izbore«²⁶, glasačka sloboda ovih izbora bila je ograničena, jer je u njima i dalje postojala kontrola putem dotjerivanja listi od političkih i državnih organa. Istodobno, evidentna je bila i autoritarnost u ponašanju građanstva kroz zbrove birača, jer su oni rijetko inzistirali na svojem pravu ako je drugi kandidat imao snažnu partijsku podršku²⁷. Inozemna opažanja o »postojanju etnocentrizma u političkom izboru«²⁸ signalizirala su jedan od problema u političkoj artikulaciji u Jugoslaviji.

2.1. Izorno zakonodavstvo i praksa izbora 1967.

Izbori 1967. u sklopu ustavnog načela o izmjeni polovine sastava skupština svake dvije godine održani su 9. i 23. travnja u polovini izbornih jedinica i na njima je glasovala polovina biračkog tijela.

Izbori 9. travnja održani su u općinskim skupštinama gdje su odbornici glasovali za članove svih vijeća svih skupština, a za poslanike Saveznog vijeća (SV) Savezne skupštine (SS) glasovalo se i 23. travnja (neposredno). Struktura svih skupština je bila: savezno (republičko) vijeće, privredno, prosvjetno-kulturno, socijalno-zdravstveno, organizacijsko-političko vijeće (svako vijeće SS imalo je po 120 članova). Sabor Hrvatske imao je 440 zastupnika – po 80 u svakom vijeću, osim Republičkog koje je imalo 120. U općinskim skupštinama postojalo je općinsko kao političko i vijeće radnih zajednica (VRZ) kao skupno vijeće svih zaposlenih, a samo veliki gradski centri imali su vijeća po djelatnostima. Mandat poslanika, zastupnika i odbornika po Ustavu iz 1963. jest 4 godine. Nije bilo moguće dvaput uzastopce biti biran u isto vijeće iste skupštine. (Oni koji su 1963. izabrani na dvije godine, mogli su se kandidirati 1965. za još jedan period od 4 godine.) Nitko nije mogao biti biran za člana Savezne i republičke skupštine istodobno, osim ako nije bio delegiran u Vijeće naroda Savezne skupštine. Funkcionari, izabrani ili imenovani, nisu mogli biti, osim u izuzetnim okolnostima, dulje od 4 godine na istoj dužnosti.

Socijalistički savez je zakonski proglašen političkim organizatorom izborne aktivnosti i ovo je bilo navedeno čak i u Ustavu.

Izborni količnik na saveznim izborima je bio: 1 poslanik na 158.182 stanovnika. Jedan zastupnik RV Sabora birao se na 34.659 stanovnika.

²⁵ Klein, 348.

²⁶ Hoepken, 123.

²⁷ Jedan od rijetkih suprotnih primjera bilo je odlučno inzistiranje sindikalne podružnice Filozofskog fakulteta u Novom Sadu da ne prihvati kandidaturu profesora Lasla Rechaka, koji je bio predviđen za člana Izvršnog vijeća Srbije. Unatoč političkim pritiscima ostali su pri svom kandidatu koji je također bio Mađar, a što se zahtijevalo po političkim preporukama. (Rechak je kandidiran i izabran u drugoj jedinici.)

²⁸ Ramet, 24. – »Iznad svega izbori su demonstrirali da javno takmičenje za moć ohrabruje mobiliziranje partikularističkih – u slučaju Jugoslavije plemenskih i nacionalnih konflikata, koje je Savez komunista pokušao prevladati i koji su uvijek bili navođeni kao jedan od glavnih razloga protivljanju uvođenja višepartijskog sustava u Jugoslaviji.« – Carter, 154.

Godine 1967. biralo se 300 saveznih poslanika, 1.407 republičkih i pokrajinskih zastupnika odnosno poslanika, te kasnije po 10 predstavnika iz svake republike i 5 iz autonomnih pokrajina za Vijeće naroda koje je bilo u sastavu Saveznog vijeća.

Početakom 1967. godine odbori Savezne skupštine raspravljali su o nacrtu zakona o dopunama Zakona o izboru saveznih poslanika, posebice o primjeni ustavnog načela da mandat ne traje duže od 4 godine osim u izuzetnim slučajevima²⁹. Prevladalo je tumačenje da poslanici birani na dopunskim izborima (obavljaju se u slučaju kad do isteka mandata poslanika kojemu je mandat prestao ima i do godinu dana) mogu ponovno biti birani na sljedećim izborima u isto vijeće skupštine. U vezi s brojem glasova potrebnih za prolaz u općinskim skupštinama u izborima za Savezno vijeće bilo je prijedloga da to bude 1/3, a ne polovina, s objašnjenjem da se ostavi glasačima pravo da izaberu iz većeg broja kandidata. Protivnici ovom prijedlogu isticali su: što ako od osoba koje su u skupštinama postigli trećinu na neposrednim izborima bude izabrana baš ona koja je u općinskoj skupštini dobila najmanje! Nije pomogao protuargument da može biti izabran i onaj koji je imao podršku samo jednog zbora birača, a propadnu oni s ostalim brojem zborova birača.

(Početakom veljače Savezna komisija za promjene ustava prihvatila je stav o ponovnom izboru i predložila da poslanički mandat traje 6 godina.)

Osnovne promjene zakona iz 1963. godine prihvaćene u siječnju 1967. ticala su se uvjeta kandidiranja za sva vijeća SS i načina izbora poslanika SV u općinskim skupštinama. Kandidatom zborova birača za SV postajao je svaki koji je dobio podršku 1/20 zborova birača (prije 1/10), a kandidatom za VRZ postala je osoba koja je bila prihvaćena na 1/10 zborova zaposlenih (prije 1/5). U općinskim skupštinama je prošao svaki kandidat za SV ako je dobio većinu glasova u bilo kojoj općinskoj skupštini područja izborne jedinice (prije je bila potrebna podrška svih općinskih skupština izborne jedinice). Kao kandidat za VRZ izglasan je onaj koji je dobio većinu glasova u skupštini. U skupštinama su kandidati prihvaćani tajnim glasovanjem.³⁰

Kandidirati se za savezno odnosno republička vijeća mogla i svaka osoba koja je imala podršku skupine građana izraženu kroz 200 potpisa.

Faze izbornog postupka su bile: 1. pretkandidacijski postupak ili »prethodno evidentiranje kandidata« koje se odvijalo u organizacijama SSRN, pretkandidacijskim zborovima birača i sl., a u skladu s kriterijima ove organi-

²⁹ Izuzetak koji se ticao ustavne mogućnosti ponovnog izbora funkcionara primjenjen je u ovom slučaju na poslanike. Zapravo, ograničenje mandata na 4 godine vrlo brzo je napušteno kao političko opredjeljenje te se u nizu političkih analiza ističe da je ono već dalo rezultate i da ga se ne treba kruto držati jer su »otklonjene pojave akumulacije funkcija«. – Hrvatski državni arhiv (HDA), fond RK SSRNH, D-21/1967, sjednica SK SSRNJ od 7. II 1967.

³⁰ Prijedlozi za neposredne izbore kao demokratskiji oblik izražavanja biračkog raspoloženja su bili dosta rašireni u Hrvatskoj i uoči ovih izbora, ali su odbijeni s argumentacijom da nema ozbiljnijih istraživanja koja bi pokazala njihovu prednost, te je posredno glasanje prihvaćeno iz »praktičnih razloga« (?). – *Organizacija federacije*, Tom I, Sv. 5, Beograd, 1971., 2.

zacije i prema prijedlozima kandidata koje su uglavnom davali njezini forumi. Trajao je obično do dva mjeseca. 2. kandidacijski postupak: izborne komisije SSRN izyješćivale su zborove birača, koje je sazivao predstavnik lokalne vlasti, o svojim kandidatima. Kandidacijski postupak trajao je najviše mjesec dana. Uz kandidate predložene u prethodnoj fazi sudionici zbora razmatrali su i kandidature dane na samom sastanku, te konačno utvrđivali listu kandidata. (Izborne komisije izbornih jedinica, republika i savezne³¹ države kao »nepolitička« tijela obavljale su formalne potvrde kandidatura i tek nakon toga se postajalo kandidatom na izborima.)

2.2. Politička rasprava o izborima

Načelni partijski stav o izborima podržao je kandidiranje više kandidata »pod uvjetom da doprinosi da radni ljudi adekvatno izraze svoju volju. Ali, to također ne znači da kandidiranje više ljudi treba u sadašnjem trenutku podizati na nivo apsolutnog principa.« U vezi sa željama nekih članova SK da se pojave samostalno »članovi Izvršnog komiteta stali na stanovište da se to ne može apriori okvalificirati kao negativna pojava« ako je riječ o onima koji zadovoljavaju opće kriterije. Ali »neophodno je boriti se protiv toga da pojedinci izlaze s 'ličnim programima' koji su izvan usvojene političke platforme.«³² Uz Socijalistički savez politički utjecaj na prijedlog kandidata mogao se ostvarivati i putem jednog oblika čije postojanje nigdje nije formalno spomenuto. Bili su to politički aktivni, nestalna tijela koja su tvorili predstavnici rukovodstava društveno-političkih organizacija u različitim područjima (politika, privreda), a koji su predlagali kandidate za određene funkcije.³³ Komisije SSRN ili »političke izborne komisije« imale su pravo sugerirati zborovima birača, po svom sudu, »najbolje« kandidate³⁴, utemeljujući svoje izbornu utjecanje političkim stavom da se vodi briga o socijalnoj, dobnoj i spolnoj strukturi budućih parlamentarnih predstavnika. Politički se, barem ne javno, nije dopuštalo da one utječu na konačni sastav lista, odbijanjem nekog kandidata, kada bi zbo-

³¹ Savezna izborna komisija, postavljena od Savezne skupštine, imala je pravo imenovanja republičkih i općinskih komisija za provođenje saveznih izbora. Republička izborna komisija, imenovana od Sabora, nadgledala je zastupničke izbore te postavljala članove općinskih izbornih komisija za izbor zastupnika u Sabor i za općinske skupštine. Svi članovi izbornih komisija imenovani su na rok od četiri godine.

³² *Vjesnik* 24. siječnja 1967., 1.

³³ Npr. 'Politički aktiv zagrebačkih privrednika' je krajem siječnja predložio kandidate za članove Izvršnog vijeća Sabora, za predsjednika i članove Privrednog vijeća Sabora i Savezne skupštine. Na razini republika postojala su i tzv. koordinacijska tijela za kadrovsku pitanja sličnog sastava a koja se bavila uglavnom nacionalnom strukturom kadrova za najviše političke funkcije u republici i federaciji. Godine 1969. Hrvatska nije formirala takvo tijelo.

³⁴ Predstavnik Bjelovara je na sastanku predsjednika izbornih komisija SSRNH rekao: »Gdje god smo pokušali utjecati – a naš osnovni motiv i razlog bio je da se utječe, zalaže i bori za određenu strukturu – svugdje smo to teško postizali. Postoji jedan opći prigovor na miješanje.« – HDA, RK SSRNH, Izborna komisija – Zapisnik sjednice od 20. II 1967.

rovi birača utvrđivali liste.³⁵ U javnosti je za kandidate koje je predlagao Socijalistički savez bio proširen naziv »službeni«. Postojali su i »neslužbeni« odnosno kandidati koji nisu bili na listama prijedloga SSRN. Oni su te pridjeve često dobivali od aktivista Socijalističkog saveza, čime se politički htjelo otežati njihovo izbornu agitiranje. Uz »neslužbene« kandidate postojali su i »neslužbeni« aktivisti, osobe koje nisu bile članovi političkog aktiva ili SSRN-a, a služili su kao podrška kandidatu u izbornoj borbi. Kako je često bila riječ o osobama porijeklom iz određenih krajeva koje su imale značajniju političku biografiju, a živjele su većinom u većim gradovima, politički aktivisti su ove »konkurentne« posrdno zvali i »ambasadorima«. Kandidate koji su se, za razliku od »službene« agitacije koja je govorila o radnim ljudima, »pozivali na narod« u svojoj izbornoj agitaciji zvalo se »narodnjacima«.³⁶

Sekretar IK CK SKH, Tripalo, na savjetovanju o izborima početkom veljače istaknuo je podršku načelu višekandidatstva, ali je pritom naglasio da treba predlagati i birati one koji su ne samo »dobri« nego zapravo »sposobni« kad je u pitanju provođenje reforme. Partijski je stav CK SKH bio da se načelo o više kandidata treba izuzeti jedino kad je riječ o osobama različite nacionalnosti – i tada može biti više kandidata, ali, dogovorom političkih aktera treba utvrditi da budu iz jednog naroda, a u cilju sprječavanja mogućih međunacionalnih reperkusija. Okvir za djelovanje SK je SSRN – pod parolom »nemiješanja« ne smiju se stvarati uvjeti da se drugi »miješaju«, niti tolerirati neformalne skupine. »Te neformalne grupe se stvaraju na različitim nivoima, pa čak u njima učestvuju i neki partijski funkcionari a, što je najgore, o tome potpuno otvoreno i govore jer smatraju da je to neko njihovo stečeno pravo. To se naročito osjeća u krajevima gdje se neki tradicionalni »patroni« tih krajeva sastaju i dogovaraju o tome tko će biti poslanik.«³⁷ Opredjeljenje je bilo za načelo izmjene sastava predstavničkih organa: »izbjegavati da se kandidiraju oni koji se kandidiraju od oslobođenja do danas na istim mjestima: to se odnosi i na neke članove Centralnog komiteta.« Također, ograničenje se ticalo i političara s mnogo zaduženja.³⁸

CK je usvojio stav da se ne produžavaju (dotad ograničeni na 4 godine) mandati predsjednicima skupština općina, s objašnjenjem da je većina tadašnjih uvela »neku vrstu predsjedničkog sistema.«³⁹

³⁵ Obilježja kandidacijskog procesa u Hrvatskoj su na sjednici Izborne komisije RK SSRNH 12. IV 1967. sažeta u sljedećem: »...nesklad između deklarirane demokratičnosti, za koju su se izjašnjavale izborne komisije i politički aktivni i njihovog inzistiranja da na listi ostane samo jedan kandidat i to baš onaj kojeg su oni predložili.« – Na ist. mj., D-63/1967.

³⁶ Na ist. mj., D-195/1967, Sjednica Predsjedništva OK SSRNH Slavonski Brod 1. VI. 1967., 9 str.

³⁷ *Vjesnik* 8. veljače 1967., 2.

³⁸ Godine 1965. zastupnici Sabora imali su ukupno 1.596 funkcija ne računajući zastupničku te rad u odborima i komisijama Sabora – pri čemu je 153 zastupnika imalo prosječno više od pet funkcija, a od toga dvadesetčetvorica od 8 do 18! – HDA, RK SSRNH, D-8/1967, »Stavovi o nekim kadrovskim pitanjima od značaja za pripreme izbora u 1967. godini«, str. 5.

³⁹ *Vjesnik* 8. veljače 1967., 1.

Novine su poduprle ove političke preporuke.⁴⁰

Dio kandidata u Hrvatskoj, iako već potvrđen i od izbornih komisija, bio je prisiljen povući svoje kandidature zbog političkih pritisaka na njih izvršenih u vezi s potpisivanjem »Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog jezika«, a koja je objavljena krajem ožujka. Riječ je o osobama koje su bile predložene u kulturno-prosvjetna vijeća Savezne skupštine i Gradske skupštine Zagreba, te Republičko vijeće Sabora.⁴¹ U vezi s Deklaracijom bila je i kandidatura u općini Sinj za izbore poslanika u KPV Savezne skupštine, a izbori su, odlukom Savezne izborne komisije, poništeni.⁴²

Republička izborna komisija je uoči izbora izvijestila da je većina kandidata na ovim izborima predložena po prvi put: za odbornike – 84,8%, za Sabor – 93,9% i za Saveznu skupštinu – 98,1%.

Svoju prvu sjednicu saborska su vijeća održala 11. svibnja kada su izabrani organi Sabora⁴³ i rješavane žalbe u vezi s izborom.

Republičkom vijeću su podnijete dvije žalbe i dva prigovora, a u drugim vijećima ih nije bilo. Na izborni postupak u 33. izbornoj jedinici – Osijek II žalio se kandidat koji je izgubio tijesnim rezultatom smatrajući da je oštećen

⁴⁰ Posebno *Vjesnik* i *Vjesnik u srijedu (VUS)* i njihovi novinari Melita Singer, N. Krmptić, Drago Tović, Zdravko Židovec, Dražen Jambrović. Zanimljive su i aktualne karikature Ota Reisingera: *Vjesnik* od 12. veljače na str. 3. uz komentar N. Krmptić »Koga mi to biramo«, objavljuje Reisingerovu karikaturu koja predstavlja pravljenje torte, s popratnim tekstom: »...red političara, red direktora, red općinskih predsjednika... i na kraju jedan proizvođač, jedna žena i omladinac kao dekoracija.« Ili, u broju od 5. ožujka nalazimo karikaturu s kandidatom za govornicom: »Drugovi, treba birati ljude reforme. Ja nisam samo to nego čak i više. Ja sam sudjelovao u stvaranju situacije u kojoj je reforma postala neophodna.«

⁴¹ Poziv za povlačenje kandidatura bio je oblikovan kao /negativno/ »javno izraženo mišljenje o...«. Zvonimir Komarića je bio kandidiran za RV Sabora, Ivan Vrančić za Saveznu skupštinu, a Miroslav Šicel, Branko Hećimović i Vjekoslav Pavešić za Gradsku skupštinu, Ivo Frangeš je bio predviđen za potpredsjednika SO Zagreba. Kako je Vrančić ostavku dao tek uoči izbora, u Krapini su se izbori morali ponavljati.

⁴² Kandidat Ivan Leko nije prošao na glasovanju u općinskoj skupštini, jer je vladalo nezadovoljstvo njegovim nametanjem 'odozgo', od strane saveznog odbora SSRN. Nakon objave Deklaracije govorilo se da je on njezin pristaša, a kako iz republičkog SSRN i CK SKH nije bilo nikakvih uputa, sve je to unosilo dodatni nemir i nezadovoljstvo. Na sjednici Političkog aktiva u Imotskom (koji je činio sa Sinjem jednu izbornu jedinicu) rečeno je: »Svih dosadašnjih izbora su nam kuhali kašu odozgo pa tako i ovog puta. Ja mislim da se ovako više ne može raditi i da jednom treba ovakvim pojavama stati na kraj. Kako se može desiti da u Republici se ne zna koga Imotski i kojih izbora bira, tj. koje vijeće i koje skupštine.« – HDA, RK SSRN, Izborna komisija, Zapisnik sastanka Političkog aktiva pri OO SSRN Imotski, 3. III. 1967., str. 4. Na ponovnim izborima kandidiran je i izabran novi kandidat – Ivan Babić. U Sinju su ponovljeni izbori i za OPV SS jer na prvom glasovanju kandidat nije dobio dovoljan broj glasova. Smatralo se da je tomu uzrok loša politička situacija potaknuta prethodnim slučajem. Kasnije je to uspješno obavljeno i izabran je raniji kandidat Ante Sikić.

⁴³ Za predsjednika Sabora izabran je Jakov Blažević, Čedo Grbić za potpredsjednika. Savka Dabčević-Kučar izabrana je za predsjednicu Izvršnog vijeća Sabora.

nepravilnostima u radu općinske skupštine i u postupku neposrednog glasanja. Mandatno-*imunitetska komisija* je poništila ove izbore, nalazeći da je bilo nezakonitosti i nepravilnosti.⁴⁴ Druga žalba i prigovori su ostali nevaženi.⁴⁵

Najveći politički problemi u Hrvatskoj vezani uz izbore ticali su se izbora za odbornike općinskih skupština i s tim u vezi, izbora predsjednika općina.⁴⁶ Na ovim je izborima bilo znatne kadrovske dinamike: nije prošao veliki broj »zaslužnih«, kao rezultat političkih i izbornih borbi na lokalnoj razini. Pritom se negdje nisu birala sredstva i dio općinskih političkih struktura pokazao je da ima skrupula zadržati neke metode utjecanja i priskrbljivanja prava kojih su se odrekli i na republičkoj razini.⁴⁷ Dio je izabran u skupštine putem lista »grupe građana« koje, iako zakonski predviđen oblik kandidiranja, nisu tada imale ikakav politički ugled, doživljavalo ih se kao opozicijske kandidature. One su pak određenom broju ljudi koji su se željeli politički aktivirati ili zadržati i dalje u politici – a nisu se uklapale u lokalne ili šire »kriterije« i »kadrovske kombinatorike« – omogućavali da budu izabrani. Dok je takvim kandidatima npr. na republičkoj razini⁴⁸ bilo puno teže ostati u izbornoj borbi

⁴⁴ Žalitelj Dušan Marinković ukazao je na naknadno pribrojavanje jednoga potrebnog i odlučujućeg, glasa Stjepanu Terziću pri izborima u općinskoj skupštini, kao i na nepravilnosti u izgledu listića. Također je naveo da je Terzić rukovodio samim postupkom glasanja u skupštini u funkciji zamjenika tajnika općinske skupštine. Na ponovno provedenim izborima (13. i 25. lipnja) prošao je novi i jedini kandidat Rudi Šimić, jer je političko vodstvo zaključilo da na njima ne treba sudjelovati ni jedan od ranijih kandidata. Rukovodilo se pritom i činjenicom da je različita nacionalnost Marinkovića i Terzića (Srbin, Hrvat) predstavljala osjetljivo političko pitanje.

⁴⁵ Kandidat Stipe Prolić žalio se na postupak u 78. jedinici – Sinj II prigodom glasanja u općinskoj skupštini. To što je sjednicom i glasanjem rukovodio Dušan Boban predsjednik SO Sinj, inače i sam kandidat, komisija nije ocijenila prekršajem niti je uvažila prigovore o političkom utjecanju na izbor Bobana. Prigovori Josipa Vujića i Steve Aluge na izbornu kampanju i postupak u izbornoj jedinici 64 – Petrinja obilovali su teškim optužbama, ali su saborska komisija, kao i Republička izborna komisija (koja je navode provjeravala i prije formalnog prigovora) ocijenile da ne postoje ozbiljni razlozi da se ne potvrdi mandat Paje Manojlovića. 'Petrinjski slučaj' je prisutan u političkim analizama tijekom izbora i ocjenjivan je štetnim po međunacionalne odnose na tom području, jer su se takmičila dva Srbina i 1 Hrvat, unatoč preporukama o postizanju konsenzusa. Na tom području bio je relativno najviši postotak nevažećih listića u Republici: od 16.708 glasaliha, nevažeći je bio 4.931 listić. Prigovor mjesne organizacije SSRN »Poljane«-Trnje, govorio je između ostalog i o pritiscima na organizaciju Socijalističkog saveza u izbornim pripremama na jedinici Trnje II.

⁴⁶ Preko 70% predsjednika općinskih skupština je 1967. trebalo 'rotirati' tj. otići s funkcije prema zakonskim načelima o ograničenju izbora. Neki su nastojali izmijeniti općinske statute da bi se mogli ponovno kandidirati – i izabrati, drugi su većinom kandidirali za RV Sabora ili Savezno vijeće.

⁴⁷ U svemu tome nije bio u pitanju samo osobni sukob ili borba dobra i zla, nego su se pri tome izrazile i različite varijante politike – rekla je N. Krmpotić u *Vjesniku* od 28. svibnja 1967, 3–4. (»Dobiti ili izgubiti izbore«)

⁴⁸ Za RV Sabora bila su dva takva kandidata (jedan od njih u Belom Manastiru) koji nisu prošli glasanje u skupštinama. Za općinska vijeća u Hrvatskoj je na taj način kandidiralo 35 osoba. Nisam uspjela utvrditi koliko ih je bilo uspješno. Za SV SS

do kraja – jer su obično »padali« na glasovanju u općinskim skupštinama kao prvom »filteru«, u manjim sredinama su lokalni odnosi moći ipak dopuštali da zbog nagomilanih problema koji su bili lako uočljivi, stvarno nastanu barem dvije političke strane sa znatnim brojem privrženika, i u općinskim skupštinama, i u općinskim komitetima. Kako više partijske strukture nisu mogle neposredno, osim u zaoštrenijim situacijama, djelovati u »raščišćavanju« lokalnih sukoba, zbivanja su se ovdje odvijala dosta »neometano«.

Jedno od područja na kojem su izborne borbe bile oštre, bio je i Dubrovnik: tek sredinom lipnja izabran je nakon više neuspješnih glasovanja u općinskoj skupštini, Nikola Gril za predsjednika općinske skupštine. Zbog svoje neaktivnosti cijeli općinski komitet podnio je kolektivnu ostavku pod utjecajem komisije CK SKH koja je sudjelovala u razrješavanju slučaja. Stav je komisije bio, uz podršku kandidaturi Grila, da su svi članovi SK odbornici u skupštini obvezni glasovati za njega, čak i ako su prije bili protiv toga. U Varaždinu je problem nastao zbog toga što je dotadašnji predsjednik općine Vjekoslav Keretić utjecao na odbornike da izmijene općinski statut, što mu je omogućilo ponovnu kandidaturu i kasnije predsjednički izbor. Općinski komitet SK nikako to nije želio te su u općini nastale političke podjele u vezi sa starim-novim predsjednikom. Slična situacija bila je i u Vinkovcima gdje je OK početkom lipnja isključio Dragutina Žanića iz Saveza komunista zbog nepridržavanja preporuke da se ne kandidira ponovo za predsjednika. Žanić nije uvažio tu preporuku. Za predsjednika je izabran znatnom većinom glasova odbornika.⁴⁹

U izborima za predsjednika općinske skupštine Obrovac pobijedio je također »neslužbeni« kandidat Dušan Badža. Političkih podjela i borbi bilo je i u Dvoru zbog »neprincipijelnosti« oko kandidiranja za odbornika osobe koja je protivno općem političkom stavu smjerala biti predsjednikom općine. Političku nervozu u Imotskom izazvao je već na samom početku izbora broj kandidata koji su nominirani za predsjednika općine: bilo ih je čak 44!

Novine su tih dana izvješćivale i o burnim događajima u drugim republikama. U Grudama su 15. ožujka poništeni izbori za RV BiH, a kao rezultat političkih podjela i masovnih protesta izazvanih odlukom općinske skupštine da na neposredne izbore propusti samo dva, a ne i trećeg kandidata, iako mu je kandidatura bila prihvaćena na najvećem broju zborova birača. Kako je izvijestio *Vjesnik* u broju od 17. travnja, stotinjak i više građana i mještana sus-

kandidirala su dva kandidata, za republička vijeća bilo ih je 16 – u Sloveniji 7, Srbiji 5, Makedoniji 2. Za općinska vijeća je putem 'liste grupe građana' kandidiralo u Bosni i Hercegovini 74, u Srbiji 55, u Makedoniji 11, Sloveniji 2, Crnoj Gori 1.

⁴⁹ Zbog sudjelovanja u istom 'slučaju' isključen je i Jovo Teofilović, predsjednik SSRN. (Obojica su se obratili IX kongresu SKJ 1969. koji je žalbu uvažio djelomično, preporučujući samo disciplinsko kažnjavanje. Delegati vinkovačke partijske organizacije su zbog toga na kongresu žestoko protestirali.) Zbog 'zakulisnih borbi' i 'blaćenja protukandidata' iz SK su isključeni i Adam Grubor, novi zastupnik PKV Sabora i Nikola Živanović, zastupnik u OPV Sabora, obojica iz Belog Manastira. Zbog sličnih razloga partijski je kažnjen i Zvonko Astić iz Osijeka, poslanik PV SS. U Hrvatskoj je 1967. birano 84 predsjednika općina: ponovo je izabrano 18 'starih', a među njima je bilo 6 onih koji su opet izabrani zahvaljujući promjeni statuta općina.

jednih sela je 15. travnja došlo automobilima i kamionima okićenim zastavama i transparentima u znak podrške trećem kandidatu, Nikoli Glavašu, pred općinsku skupštinu Grude. Protestirali su protiv odluke odbornika. Ubrzo se sastao politički aktiv općine čiji je rad na zahtjev okupljenih demonstranata, prenošen preko razglasa. Dio okupljenih je nezadovoljan tijekom sjednice provalio u dvoranu. Nakon više sati zasjedanja donesena je kompromisna odluka o poništenju izbora s objašnjenjem da je u pitanju bilo nepravilno prebrojavanje glasova. Političkih podjela bilo je i u Čitluku.

Najviše političke bure bilo je oko izbora u Srbiji gdje su u dvadeset jedinica zbog neregularnosti poništeni lokalni izbori, a izborne borbe za poslanička mjesta u Lazarevcu, Čačku, Požarevcu, Aleksincu i Kruševcu, sazele su u sebi sve najlošije karakteristike izbora '67. i djelomice utjecale na zaustavljanje reformi izbornog sustava. Ticalo se to metoda političke borbe i pobjede konzervativnih političkih snaga.⁵⁰ Problema je bilo i u Plavu u Crnoj Gori: od sukoba u političkim strukturama do demonstrativnih okupljanja građana prije izbora. Prema ocjeni IK CK SK CG bila je posrijedi podvojenost građana i grupiranje na »lokalnoj vjerskoj i plemenskoj osnovi«, pri čemu su »komunisti podlegli malograđanskoj stihiji«⁵¹.

Neki od kandidata na izborima obećavali su svojim biračima smanjenje poreza, vraćanje nacionalizirane zemlje, besplatan mirovinski sustav za poljoprivrednike, izgradnju novih puteva i zdravstvenih domova i sl.⁵²

Politička rukovodstva osudila su, od 1945. nevidene, metode političke borbe.⁵³ Velik dio ocjena polazio je od teze da se zapravo, iza političke agitacije skupina i pojedinaca i njihovog inzistiranja na »formalnoj demokraciji« – krije poziv na sudjelovanje svima, samo ne »najprogresivnijim snagama«⁵⁴. Protekle izbore veoma je lošim ocijenio i Vladimir Bakarić, govoreći očito u

⁵⁰ Znanat dio literature ocijenio je izbornu podršku konzervativnim političarima u Srbiji kao pobjedu 'političkog podzemlja' zbog njihove vezanosti uz srpski nacionalizam i zato što su oni simbolički predstavljali 'revans' za pad A. Rankovića. – P. Shoup, »The Ligue of Communists of Yugoslavia«, *The Communist Parties of Eastern Europe*, ed. by Stephen Fisher-Galati, New York, 1979., 333. – Konzervativnim snagama u Hrvatskoj u to vrijeme smatrani su oni koji 'ne idu u korak s vremenom' i bili su pretežito 'starija garda' političara. Tripalo ih nije nazvao 'neprijateljima' ali je ustvrdio da su oni u mnogim sredinama, osobito u Dalmaciji, utjecali da je porazom mladih, reformski orijentiranih političara u javnosti još nedovoljno poznatih, izgledalo da se 'stvari kreću unazad'. – *Bez kompromisa u ostvarivanju samoupravnog socijalizma*, Zagreb, 1969., 257., 268.

⁵¹ *Vjesnik* od 17. svibnja 1967., 5.

⁵² Ova obećanja najčešće se vezuju uz nastup kandidata za saveznu i republičku skupštinu u Srbiji.

⁵³ Isto kao u prethodnoj bilješci. – Uz oštro kritiziranje protukandidata ili neuspjeha trenutnih političkih garnitura kao opće pojave, novinari su zabilježili i slučaj u Kuršumlji gdje je na mostu postavljena daska s čavlima da omete dolazak automobila protivničkog kandidata na izborni skup. U više slučajeva izbornih spletki spominje se patronatska uloga istaknutih 'zavičajnih' političkih osoba u 'centru' – Beograd, kada je u pitanju Srbija i Zagreb, u slučaju Hrvatske.

⁵⁴ HDA, RK SSRNH, D-304/1967, Izvještaj Izborne komisije SK SSRNJ od 1. VI 1967., 7. str.

ime liberalnih krugova u SKJ: po njemu, oni su »bili mnogo slabiji nego što smo očekivali, da smo na čitavom nizu područja bili poraženi, da su izabrani ljudi koji ne predstavljaju progres Jugoslavije, iako je masa birača i njihova aktivnost bila veća nego ikada do sada. I istodobno su od tih konzervativnih elemenata – a nije ih malo izabrano – uvijek oni koji svojom prošlošću imaju što da kažu. Dakle, to je istodobno povjerenje masa u Partiju, mada su izabrani, po našoj ocjeni, pogrešni ljudi.«⁵⁵ U cjelini ti su izbori po njemu bili »više korak natrag.«⁵⁶

2.3. Izborna rješenja 1969.

Zakonske promjene u izbornom sustavu 1969. nastale su kao rezultat iskustava izbora iz 1967. i bile su plod kreacije i utjecaja onih političkih snaga koje nisu mogle prihvatiti neizvjesnosti demokratskog – iako ograničenog, natjecanja u političkoj borbi. Novim rješenjima se izborni postupak potpuno pretvorio u područje djelovanja SSRN koji je određen kao osnovni činitelj izborne aktivnosti, osobito u predlaganju i utvrđivanju kandidata i to kroz ulogu »kandidacionih konferencija« – političkog tijela sastavljenog od predstavnika političkih organizacija. Konferencije su formirane na delegatskom načelu za određenu izbornu jedinicu i brojile su ovisno o veličini područja od 70 do 200 članova.⁵⁷ Zborovi birača i zaposlenih imali su po zakonu »ravnopravnu ulogu« s konferencijama što je značilo da su mogli istaknuti svoje, a i odbiti kandidate koje je predlagalo ovo, bitno političko, tijelo. Ta ravnopravnost ipak nije bila stvarna: da bi neki zbor odbio te kandidate bila je potrebno da zboru prisustvuje 1/10 birača s područja za koje se zbor održava, dok kod podrške osobi koju je kandidacijska konferencija predložila, kvorum nije bio propisan. Ako se protiv kandidata kojeg je utvrdila KK izjasnila većina na zborovima koji obuhvaćaju više od polovine birača na području jedinice, njegovu kandidaturu nije mogla potvrditi izborna komisija.

Struktura Savezne skupštine se promijenila: formirano je samostalno Vijeće naroda kao delegatsko vijeće republika i pokrajina, umjesto bivšeg Saveznog oformljeno je »Društveno-političko vijeće« kao »vijeće delegata građana u općinama«, a vijeća radnih zajednica su ostala ista, s tim što je ukinuto »Organizaciono-političko vijeće«. Po spomenutom postupku predlagani su kandidati za sva vijeća osim »Vijeća naroda« – njih su predlagala rukovodstva SSRN u republikama, a prijedlozi su razmatrani u njegovim nižim organizacijama. Republike su imale 20, a pokrajine 10 mjesta u ovom vijeću.

Sva vijeća su i nadalje imala po 120 mjesta.

⁵⁵ V. Bakarić, *Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija*, Knj. 2, Zagreb 1983., 428. – Govoreći o novoj praksi izravnog 'nemiješanja' partijskih organizacija u postupak kandidiranja, Bakarić je naglasio da se i u nekim izuzetnim slučajevima gdje je to miješanje bilo 'opravdano' dogodilo da »90 posto tih kandidata izgubilo je na izborima«. – Isto, 429.

⁵⁶ Isto, 487.

⁵⁷ U Jugoslaviji je bilo ukupno 14.482, u Hrvatskoj 2.722 člana kandidacijskih konferencija.

Ustavnim promjenama utvrđeno je da nitko ne može biti biran za člana bilo kojeg vijeća skupštine više od dva puta uzastopce.⁵⁸ Izbori su se održavali svake 4 godine, što je značilo da je napušteno načelo izmjene polovine sastava.

Poslanike DPV birali su građani s općim biračkim pravom neposredno, a rezultat glasovanja utvrđivao se po načelu apsolutne ili relativne većine, ovisno o broju kandidata.

Poslanike zaposlenih birala su tijela sastavljena od odbornika općinskih skupština i predstavnika određenih područja rada i to javno, prigodom kandidiranja odbornika za vijeća RZ OS. Republike su mogle mijenjati strukturu svojih predstavničkih tijela i broj zastupnika, pa je dio njih to i učinio. Većina je, osim Hrvatske, ukinula OPV⁵⁹ i formirala društveno-političko ili vijeće općina.

Hrvatska je bila jedina koja je pravo utvrđivanja kandidata dala zborovima birača i zaposlenih, a konferencije su mogle biti tek predlagači. Također su uvedene izmjene u postupku izbora za vijeća radnih zajednica. Prema Ustavnom zakonu o izmjenama Ustava SR Hrvatske, zastupnike su zaposleni birali neposredno u odgovarajućoj radnoj oblasti. Tom tzv. funkcionalnom načelu bilo je suprotstavljano i u ostatku države, ali i u samoj republici od nerazvijenih općina koje su, govorilo se, oštećene neizbježnim spajanjem područja, a što je urodilo nesuglasticama oko podjele mandata i sl. Javljale su se i kritike da velika poduzeća koja su preferirana ovim načelom baš i nisu uspješna, a postavljena su u situaciju da nameću uvjete drugima, tj. manjima koja su uspješna, a nepredstavljena itd.⁶⁰

Način formiranja izbornih jedinica za VRZ Sabora bio je, prema Zakonu o izboru i opozivu zastupnika u Sabor SRH, da se na približno jednak broj zaposlenih u određenom području bira po jedan zastupnik. Izborni količnik za PV bio je 9.200, za PKV 730, SZV 600.⁶¹

⁵⁸ Za poslanike birane prije 1967. ('4+2') bila je dopuštena mogućnost ponovnog izbora, ali Sabor nije prigodom usvajanja Ustavnog zakona usvojio tu mogućnost za zastupnike, iako je skupina zastupnika Republičkog vijeća to uporno tražila, objašnjavajući to zahtjevima javnosti da svi imaju iste šanse.

⁵⁹ OPV je u političkim raspravama tih godina tretirano kao birokratsko, činovničko vijeće pa se njegovim ukidanjem između ostalog željelo u nekim krugovima rasteretiti skupštine tog epiteta. Hrvatska je zadržala svoje argumentirajući da se u radu ono pokazalo veoma korisnim. Kada je prigodom usvajanja Ustavnog zakona prihvaćena i odredba o nemogućnosti izbora u skupštine osoba koje su istodobno imenovani funkcionari ili službenici državnog organa ili suci, rečeno je da će to pomoći ugledu ovoga vijeća koje je uglavnom bilo sastavljeno od sudaca i službenika. Dio zastupnika te stručne, pravničke javnosti upozorio je da je to ograničenje zapravo zadiranje, iako vremenski ograničeno, u temeljna ljudska prava. Jedan od predstavnika industrijski nerazvijenog kraja upozorio je na puno veću nepravdu koja se nanosi isključivanjem iz prava glasovanja za vijeća radnih zajednica golemog broja seljaka, samo zato što su 'neudruženi'. – *Stenografski zapisnici sjednica saborskih vijeća održanih u siječnju 1969. godine*, Serija X., knj. 8., Zagreb, 1969., 216.

⁶⁰ Isto, 52.

⁶¹ Količnik za OPV je bio 51 888. Po socijalno-profesionalnom sastavu ovo je bilo vijeće funkcionara društveno-političkih organizacija, direktora i članova savjeta radnih organizacija.

Za Republičko odnosno Savezno vijeće biralo se po načelu – jedan zastupnik na približno jednak broj stanovnika tj. primjenjivalo se teritorijalno načelo, koje je vrijedilo i za OPV Sabora (birale su ga općinske skupštine).

Biračko pravo za izbor u VRZ svih razina je prošireno te su se u njih mogli birati i članovi poljoprivrednih domaćinstava koji su se bavili poljoprivredom, ali samo kooperanti (u PV), a u PKV mogli su biti birani redoviti studenti i učenici s biračkim pravom.⁶²

Kandidiranje putem potpisane liste od samostalnih skupina građana novim je zakonom onemogućeno.

Rad KK je bio javan, svaki njezin član imao je pravo predložiti po jednog kandidata za svako vijeće, a tajnim glasanjem većina prisutnih odlučivala je o uvrštavanju kandidata na listu.⁶³ U načelu jedna KK je utvrđivala kandidate za svako vijeće.

2.4. Rasprava o novim izbornim pravilima i izbori '69

U javnosti je dosta kritizirano pravo ponovnog kandidiranja osoba koje su i prije bili poslanici.⁶⁴ Izborni zakon u cjelini nije bio pozitivno primljen. U

⁶² Pasivno biračko pravo za vijeća radnih zajednica je bilo šire nego aktivno – u njih su mogli biti birani i oni koji u njima nisu zaposleni – npr. »radni čovjek koji radi u državnom organu i funkcioner društveno-političke organizacije« zato što se bavi i takvim poslovima – a čime se zaustavljala deprofesionalizacija političkih funkcija. Također su mogli biti birani i predstavnici sindikata određene djelatnosti. – N. Krmpotić, »Neposredni proizvođači i promjene u Ustavu«, *Naše teme*, 1968., 9–10, 1428.–1429, i Nikola Filipović i Smiljko Sokol, »Aktuelni problemi odnosa izbornog i političkog sistema«, *Naše teme*, 1968., 6, 880. – Razlozi širenja pasivnog biračkog prava za srednjoškolece nisu bili javno objašnjeni, ali su svakako bili u vezi sa studentskim zbivanjima u lipnju 1968. Na određenu demagogiju u tom potezu upozorio je Franjo Tuđman, zastupnik PKV Sabora na sjednici 4. veljače 1969.: »Ali, ne moramo sebe ovdje čak i demagoški uvjeravati da smo za to da im se dadu sva prava, pa i tamo gdje ta prava ne mogu ni ostvariti; ili ako bismo izabrali nekog omladinca od 18 godina to ne bi bilo od koristi. Ili, ako bismo to samo formalno uzeli, dobili bismo takvu situaciju, da negdje – gdje tri četiri općine biraju zastupnika na 500 ili recimo 450 zaposlenih prosvjetno-kulturnih radnika, a jedna ili dvije škole imaju veći broj đaka, oni bi mogli odlučiti tko će ući u Prosvjetno-kulturno vijeće, a ne svih tih 500 nastavnika, profesora iz svih škola tog područja. Prema tome dolazimo u kontradikciju s jednim u načelu ispravnim gledištem – da omladini valja dati sva prava. Jasno, valja im dati pravo i zato imaju pravo biranja. Osim toga svaki omladinac može da bude biran – ako je već takav politički talenat – u Republičko vijeće ili općinsku skupštinu, a ne mora u PKV jer se uopće ne zna da li će poslije škole raditi na području kulture i prosvjete.« – *Stenografski zapisnici sjednica saborskih vijeća održanih u veljači 1969. godine*, Zagreb, 1969., 160.–161.

⁶³ To načelo je kritizirano u javnoj raspravi u Hrvatskoj zbog nesrazmjerno velikog broja od 1/10 glasova u izornoj jedinici ili 1/3 svih zborova za usvajanje prijedloga zborova birača.

⁶⁴ U članku »Seobe političkih funkcionera« *NIN* od 9. II 1969. na strani 3. je analizirao 'razvodnjavanje' ustavnog načela o tome da nitko ne može više od dva puta uzastopce biti član istog vijeća, koje je 1969. godine amandmanski promijenjeno u ograničenje izbora u istu skupštinu. Uz odredbu tadašnjeg zakona o ograničenju ponovnog izbora u u istu skupštinu na dva uzastopna mandata, te uz odredbu o mo-

saveznom je parlamentu rečeno da ga zastupaju forumi Socijalističkog saveza, ne dopuštajući pritom nikakve izmjene »sa strane« niti tolerirajući njegovu kritiku. Na istom mjestu je neuspješno zahtijevano uvažavanje svih izrečenih prijedloga, produljenje javne rasprave o zakonu, te radikalnije izmjene kada se već ide u normativne promjene. Polazeći od rezultata javne rasprave o ustavnim promjenama u Hrvatskoj, Predsjedništvo RK SSRNH je 29. listopada 1968. uputilo otvoreno pismo Saveznoj ustavnoj komisiji u kojem, vodeći se temeljnim stavom da ponajprije treba pristupiti promjenama u gospodarskom sustavu, a ne izmjenama izbornog sustava koje ne daju bitno ništa novo, negodovalo zbog smanjenja uloge zborova birača.⁶⁵ Ponovljen je zahtjev za neposrednim izborima i za političkom deprofesionalizacijom skupštinskih predstavnika. Na primjedbe o »vraćanju unazad« s institucijom kandidatskih konferencija, tajnik SSRNJ je ove proglasio »skupom kvalificiranih predstavnika« koji su demokratski izabrani u političkim organizacijama. Njihovim radom bit će, po njemu, ukinut »isključivi monopol u kandidiranju«⁶⁶ koji su prije imali zborovi birača. *VUS*-ova novinarka je to komentirala ovako: »A u ime te »demonopolizacije« išlo se na njihovu drugorazrednu ulogu, na umrtvljivanje, na obranu, »inače sjajnog naroda« od njega samog.«⁶⁷ Tajnik Socijalističkog saveza Jugoslavije jasno je izrekao »zadnji« smisao izbornih promjena 1969. godine: SSRN će se »energično« putem kandidatskih konferencija i zborova suprotstavljati svakom kandidiranju koje bude izvan njihovih okvira, odnosno bit će protiv »privatnih« i »samozvanih« kandidata.⁶⁸ Također, u hrvatskim glasilima je pisano o negativnim učincima uloge kandidacijskih konferencija. Tako je npr. u članku »Između prve i druge ocjene« N. Krmpotić u *Vjesniku* krajem ožujka analizirala njihov rad na predlaganju i utvrđivanju lista: one same bile su sastavljene od političkih aktivista u općinama i poduzećima, predložili su direktore, profesionalne političare radnike (osobito sekretare komiteta i predsjednike SSRN) koji su već po položaju imali prednost pred ostalima. Bez sukandidata su se uglavnom pojavljivala »stara« imena, što je novinarki poslužilo da izrekne oštru ocjenu: ima u Hr-

gućnosti kandidiranja poslanicima iz 1967. godine koji su prije toga bili poslanici 4 godine, novinar ovog tjednika je izračunao da se neprekidno po tadašnjem zakonu može biti poslanikom Savezne skupštine barem 10, a možda i 14 godina ovisno o tumačenjima. Samo 14 tadašnjih poslanika nije se moglo više birati iz tih formalnih razloga. – Ograničenje mandata je na sjednici Savezne ustavne komisije 4. lipnja 1968. g. bilo apostrofirano kao birokratska mjera i ograničenje ustavnih prava građana da biraju osobu koju žele i više puta ukoliko je ona kvalitetna. – *Organizacija federacije.*, 96.–7.

⁶⁵ »Nema takoreći izbora na kojima nije, promjenama izbornih zakona, modificirano pravo zborova birača, na kojem nije dobilo neke filtere, odnosno svojevrsnu cenzuru«, napisala je N. Krmpotić u *Vjesniku* 19. listopada 1968., 5., u članku »Nepovjerenje« naglašavajući da su izbori 1967. pokazali da se mnogi politički aktivisti ne mogu snaći u dijalogu sa zborovima birača. »Izišlo je na vidjelo mnogo činovnika, a malo tribuna. Te su činjenice kasnije uznemirile zakonodavca, ali se promjene nisu odrazile na funkciju neprilagodljivih aktivista, već na prava zborova birača.«

⁶⁶ *Vjesnik* 8. listopada 1968., 3.

⁶⁷ N. Krmpotić, »Izborni sito«, *VUS* 26. ožujka 1969., 3.

⁶⁸ *Vjesnik* 8. siječnja 1969., 2.

ličnosti kojima je zbog njihova autoriteta teško biti protukandidat (ili »sukandidat« kako ona kaže), ali takvih je po njoj, samo nekolicina, zapravo dvije do tri osobe⁶⁹.

Baveći se skorim izborima članovi CK SKH su se 8. siječnja složili da u cilju izbjegavanja nesnalazjenja kao u prošlim izborima, treba »jasno i nedvosmisleno reći da organizacija SK mora i predizbornim pripremama biti neposredno politički angažirana« jer je pasivnost komunista na izborima 1967. dovela i do situacija u kojima je bilo »politikantskih igara«, natjecanja prestiža pojedinih ličnosti i skupina. Ponovljen je stav SKH da je odnos prema reformi najodlučniji u izboru i to, novih ljudi, pri čemu se politički profesionalizam može tolerirati samo u slučaju neophodno potrebnim za redovito funkcioniranje Sabora. (Početkom ožujka Izvršni komitet je apelirao na kandidate da se oni stariji odreknu kandidatura u korist mlađih.) U vezi s »problematičnim« kandidiranjima svojih članova ako bude potrebno raspravljat će širi partijski sastavi (konferencije), a ne komiteti. Izvršni komitet je preporučio da se na ovim izborima ne kandidiraju osobe koje su se trenutačno nalazile na profesionalnom političkom radu. Smatralo se da su takvi privilegirani već od samog početka izborne kampanje kao i oni koji su se dugotrajnim obavljanjem političkih funkcija nametnuli javnosti kao »nezamjenjive« ličnosti.⁷⁰

Na sjednici P SK SSRNJ prozvani su oni koji su novi izborni zakon kritizirali i u saveznom parlamentu i u novinama, a s objašnjenjem da se potcjenjuje ustavna uloga koju Socijalistički savez ima u izborima, pa tako i u koncipiranju zakona. Dio dugogodišnjih političkih aktivista bio je osobito povrijeđen što ih je jedan kritičar nazvao »birokratima od rođenja«.⁷¹

Hrvatski prijedlozi su u Ustavnoj komisiji nailazili na podršku i drugih sredina, ali su u konačnici ipak ostali neprihvaćeni⁷² – kao primjerice, zahtjev

⁶⁹ *Vjesnik*, 22. ožujka 1969., 5–6.

⁷⁰ Reformist i politički sociolog Slavko Milosavljević, tada sekretar CK SK Makedonije, je u otporu starijih političara prepoznavao 'pravi mentalitet političke elite' stvoren u pogodnostima prijašnjeg izbornog sustava koje su im davale političke i materijalne privilegije, a svakom reformom one su bile ugrožene. – S. Milosavljević, *Revolucija i demokratija*, Beograd, 1969., 89.

⁷¹ Riječ je o članku »Daleko od vlasti« S. Šuvara u *VUS-u* od 25. prosinca 1968. On je odgovorio 2. veljače 1969., 4 (»Daleko od poslanika«), napisavši da je većina poslanika SVSS tamo još od 1945., a što je dokaz njegovoj tvrdnji o 'slabom provjetranju' ove institucije, te da ključ vlasti drži dakle 'političkouppravna birokracija'. Nove izborne promjene pomogle su, po njemu, očuvanju 'monopola odlučivanja uskih rukovodećih grupa'.

⁷² Na sjednici Komisije Savezne konferencije SSRNJ za izborni sistem 7. listopada 1968. navedeno je da se kroz javnu raspravu iskristalizirala opća podrška neposrednim izborima, osobito za vijeća radnih zajednica. Iako se naglašavaju 'tehničkih problemi', oni su »u svojoj osnovi prihvatljivi« i da »u konačnom opredjeljenju za jedan ili drugi model izbora ne treba sasvim zanemariti ni politički momenat raspoloživanja širokih narodnih masa kao i našu dosadašnju praksu.« – *Organizacija federacije*, 13.–14. – Otpori neposrednim izborima bili su jaki i u predstavničkim tijelima i državnom aparatu. Tako npr. Koordinacijski odbor Komisije Savezne skupštine za ustavna pitanja 16. X 1968. konstatira da iako je i u Komisiji skoro postignuta suglasnost za posredne, »...bez obzira na sve što je preduzeto da se stvari objasne, očigledno je da je preovladavao zahtev za neposrednim izborima.« – Isto, 22.

za neposrednim izborima koji je odbijen na njezinom internom glasovanju sa tijesnih 20:17.⁷³ Neposredne izbore je politička javnost Hrvatske smatrala jednom od mogućnosti da se izbjegnu »političke kombinatorike« u općinskim skupštinama pri posrednom glasanju. U analizama prošlih izbora isticano je da su najveći problemi nastajali baš tamo i kao rezultat borbe lokalnih skupina moćnika, a ne na zborovima birača.

Ostale su i nelogičnosti u formiranju izbornih jedinica za vijeća radnih zajednica na koje je delegacija Hrvatske ukazivala: npr. poslanik za Privredno vijeće SS u Rijeci birao se na 55.000 zaposlenih, u Petrinji na 8.500.⁷⁴ Njezin prijedlog je odbijen s objašnjenjem da bi funkcionalno načelo oštetilo ravnopravnost manje razvijenih republika koje bi u tom slučaju imale malo ili uopće ostale bez predstavnika u pojedinim vijećima.

Primjedbe na savezni zakon u vezi odbijanja nekog kandidata od zbora birača s polovinom (u odnosu na prijašnju trećinu) glasova biračkog tijela neke jedinice objašnjeno je kao mjera da se onemogući »monopoliziranje položaja pojedinih grupa«, a na primjedbe koje su se čule u svim republikama da je zakon prekomplikiran, rečeno je da je to zato da se omogući što »kvalitetnija zaštićenost od mogućih pojava majorizacije« i sl. Iako je sve ovo trebalo poslužiti, shodno političkoj retorici, da se izaberu politički najpogodniji kadrovi i još više da se ovakvim složenim postupkom osigura ravnomyerna socijalna, dobna i starosna struktura, uvid u zadnju fazu kandidiranja i same izbore pokazao je dominaciju političko-upravljačke elite.⁷⁵

⁷³ »Postoji, dakle, strah od neposrednih političkih gibanja u masama. Imam osjećaj da je upravo taj strah i nametnuo ustavne promjene što u još većoj mjeri uvode posredne izbore. (...) Zanimljivo je to da je Ustavna komisija bila jača od raspoloženja naroda. I to čak ni ona nije bila jednodušna, odluka je donesena sa 20:17, pa je tako dvadeset mudrih ljudi u Ustavnoj komisiji bilo jače od onih političkih raspoloženja koja su u bazi društva došla do izražaja.« – S. Šušar, »Nekoliko refleksija o ulozi Socijalističkog saveza«, *Naše teme*, 1969., 1, 10.

⁷⁴ N. Krmpotić je to komentirala ovako: »U ovoj je zemlji uvijek bilo posla za ljude koji su poravnavali glave ako bi netko istrčao suviše naprijed ili skočio u visinu. Ima općina koje sudjeluju u izboru poslanika za razne oblasti samouprave mada nemaju ni jednog birača iz te oblasti. To im pravo daje ona jedinstveno odrezana brojka od 120 mjesta u svakom domu proizvođača Savezne skupštine. Tako je došlo i do različite vrijednosti danih glasova. (...) U ime ravnopravnosti, u ime načela o podjednakom značenju svake samoupravne oblasti izjednačeni su oni koji proizvode i oni koji troše. Pa i glavni politički dom današnje Skupštine, Savezno vijeće, u čije ime se još uvijek obavlja golema distribucija nacionalnog dohotka iz jednog centra, nije stabilan u načinu izbora. Jednog poslanika u velikim gradovima bira i do 150 tisuća ljudi, a u manjim mjestima dovoljno ih je 60 tisuća. Princip prosjeka u raspodjeli učvrstio je i načelo prosjeka po teritoriju bez obzira na žive glave.« – N. Krmpotić, »Neposredni proizvođači...«, 1428.

⁷⁵ Novinar Z. Židovec ocjenjuje takav rezultat izbora proizvodom stare gospodarske strukture čija reforma nikako da krene. Presudnu ulogu u selekciji takvih osoba imale su kandidacijske konferencije. Po njemu, političke bitke jest bilo mnogo, ali ona nije bila idejna već se radilo o političkoj demagogiji, koja je korišćena za ugušivanje pravih interesa iskazanih u prvoj fazi predlaganja. – *Vjesnik* 24. travnja 1969., 7. (»Zašto takva završnica«)

Usvajanje izmjena izbornog zakona ugledna novinska komentatorica je popratila riječima: »Tako je, čini se, sve pripremljeno za jednu vrst izbora gdje se stvari »čvrsto« drže u rukama. S jedne strane mogućnost intervencije već prilikom postavljanja liste kandidata, s druge strane uglavnom posredni izbori.«⁷⁶

Savezni izbori održani su 13. i 23. travnja – u polovini jedinica za DPV bilo je više od dva kandidata, pri čemu je Brčko imalo četiri, a Sinj tri kandidata za jedno poslaničko mjesto. Sinj je imao više kandidata i za SZV SS gdje se za dva mandata natjecalo pet osoba. Izborni »slučajevi« ponovili su se većinom u Srbiji (i djelomično su bili u vezi s ranijim izborima) u Čačku, Kraljevu, Brusu, Lazarevcu, Ivangradu, Jajcu i Požarevcu. Na sjednici Savezne skupštine 16. svibnja poništeni su izbori u Zadru za SZV: tamo je samo s jednim glasom više pobijedio Nebojša Bačić, a protukandidat Ivo Šakota se žalio. Odbijene su druge dvije žalbe u istom vijeću u vezi s izborima u Sinju i Sisku⁷⁷, te 10 žalbi u ostalim vijećima Savezne skupštine.⁷⁸

Izbori za Sabor održani su 11. i 13. travnja.

Novi Sabor se sastao 8. svibnja.⁷⁹ Republičkom vijeću podneseno je pet prigovora i žalbi, ali ih ono nije uvažilo. Žalili su se Gojko Pekota iz Zadra⁸⁰, Zvonko Relić iz Slavonske Požege⁸¹, Marko Turić iz Imotskog⁸², Pavo Predo-

⁷⁶ N. Krmptić, »Posredno ili neposredno«, *Vjesnik* 24. listopada 1968., 7. – U intervjuu koji je dao beogradskom *NIN-u* Tripalo je rekao da je javnost u Hrvatskoj veoma dobro prihvatila rješenje o neposrednim izborima. »To sprovodimo svuda gdje nismo prisiljeni saveznim zakonom da drugačije činimo.« – *NIN* 16. III 1969., 6.

⁷⁷ Na nepravilnosti u formiranju izbornog tijela u Sisku žalila se OK SSRNH Kutina, a žalbe Vjekoslava Jelića, Milivoja Zujica i Dušana Kadijevića nisu razmatrane jer je Vrhovni sud Hrvatske već donio presudu u korist njihovih protukandidata – koji su izabrani – Danila Kadijevića i Anđelka Šućura.

⁷⁸ Na novinarsko pitanje o socijalno-profesionalnoj strukturi izabranih poslanika i dominaciji upravljačko-direktorske skupine savezni funkcionar u SSRN je odgovorio da su i oni na određen način 'neposredni proizvođači' i da »za nas je to pitanje strukture, a za njih/radnike/ pitanje životnog standarda. One koji su se u poslaničke klupe 'provukli' mimo volje političkih foruma nazvao je »štuke među šaranima«. – *NIN* 20. IV 1969., 3.

⁷⁹ Za predsjednika Sabora ponovno je izabran J. Blažević. Dragutin Haramija je izabran za predsjednika IV Sabora.

⁸⁰ Ticalo se nepravilnosti u postupku kandidiranja i glasovanja u izbornoj jedinici 99 Zadar III, koje su priznale i izborne komisije, ali ipak ne toliko bitnih da bi promijenile rezultat izbora: Gojko Pekota 4460 glasova, Dušan Badža 5070, Marijan Čulina 1732.

⁸¹ Žalio se na rad biračkih odbora te naveo da je naknadno tiskan određen broj glasačkih listića za izbornu jedinicu 72 – S. Požega I. Mandatno-imunitetska komisija odbacila je ovo kao netočno. (Kandidat je inače dobio 12.142 glasa, protukandidat Pero Car 12.153.)

⁸² U 28. izbornoj jedinici i sama općinska izborna komisija je uočila niz nepravilnosti koje je naveo Turić, ali je procijenjeno da su pogreške činjene i u korist i na štetu svih kandidata.

van iz Zadra⁸³ i Jere Matijaš iz Zagreba.⁸⁴ U PKV Sabora je odbijena jedna žalba, u ostalim ih nije bilo.⁸⁵

Novine su spominjale »Karlovački slučaj« i u njegovom sklopu jednu manju » aferu« (» aferu Šanac«) ali bez navođenja imena: posrijedi su bili nametanje » službenih« kandidata kandidacijskih konferencija i lokalne podjele.⁸⁶

Više političke strasti bilo je oko kandidiranja D. Žanića, predsjednika SO Vinkovci za Republičko vijeće Sabora. Iako nije imao podršku svih političkih struktura – koje su se oko njegovog slučaja i podijelile, kao osoba isključena iz SK zbog » grijeha« ranijih izbora, bio je izložen pritisku i onemogućavanju, ali je uspio između više kandidata ostvariti podršku od 62% birača.

Politički vrh je ocjenjivao » korteširanjem« izbornu kandidaturu i agitaciju u Trogiru, Drnišu, Omišu, Imotskom, te zbivanja u Opuzenu. Uglavnom je bila riječ o borbi više kandidata za mandate u RV u Trogiru i Imotskom, a žestokog nezadovoljstva bilo je među Opuzencima zbog toga što njihovog kandidata za RV, Stanka Parmača, podržanog od većine zborova birača, nije prihvatila kandidacijska konferencija i koja je svoj stav uspjela nametnuti zakulisnim metodama. Oni su također protestirali zbog reorganizacije svoje izborne jedinice, ocjenjujući da im se time nameće, u kasnijoj fazi, osobu koja kod njih ne uživa ugled, za predsjednika SO Metković.

Varaždin je » oduzeo« najviše vremena aktivistima CK u » sređivanju« izbornih » slučaj«: višemjesečna politička izborna » groznica« u gradu završila je ultimativnim zahtjevom komisije CK da se gradski partijski i sindikalni čelnici (Vjekoslav Keretić, Ivan Skupnjak, Juraj Čus i Pavle Grubješić) povuku iz izborne borbe kako zbog grijeha vezanih uz prošle izbore, tako i zbog unošenja istih podjela u novu situaciju. Tek nekoliko dana uoči izbora i Keretić i Skupnjak su povukli svoje kandidature (za RV Sabora i općinsku skupštinu), govoreći za novine da su na to bili prisiljeni.

Opet je bilo problema u izborima čelnih ljudi općina: u Šibeniku odbornici nikako nisu htjeli prihvatiti osobu koja je imala podršku svih političkih organizacija, u Trogiru je novi predsjednik Ante Bilić započeo mandat partijskim isključenjem jer nije poštivao preporuku da se ne kandidira. U Dvoru je predsjednik SSRN, vidjevši sebe kao budućeg predsjednika, pokušao na

⁸³ Žalba se ticala postupka u izbornoj kampanji u jedinici 98 – Zadar II.

⁸⁴ Matijaš se žalio na postupak prema sebi pri kandidiranju u 84. izbornoj jedinici – Trogir, od strane lokalnih predstavnika vlasti i općinske izborne komisije. – *Stenografski zapisnici sjednica saborskih vijeća održanih u svibnju 1969. godine*, Serija XII., knj. 1, Zagreb, 1969., 142.–4.

⁸⁵ Na postupak u izbornoj jedinici Zagreb XII prigovore su uložili Dragutin Franković i Zvonimir Huzak, koji inače nisu sami bili kandidati. U 60. jedinici – Zagreb X. za izbor u Privredno vijeće izborni su zbog neodazivanja birača morali biti ponovljeni 20. svibnja. Drugi kandidat uložio je žalbu, ali ona nije prihvaćena.

⁸⁶ N. Krmoptić je o tome pisala u *Vjesniku* od 22. ožujka (5.–6. str.), komentirajući u negativnom smislu rad konferencija koje su po njoj uglavnom nametale političare » stare garde« koji su nerado pristajali na protukandidate. Tu je za dva mjesta u RV Sabora kandidiralo šest osoba. Izabrani su Josip Boljkovac i Rudolf Dubravčić.

»neprincipijelan« način ostvariti svoj ulazak u općinsku skupštinu.⁸⁷ U Belom Manastiru su političkim preporukama nastojali spriječiti ponovno kandidiranje Sime Zorića, kao i u Dugoj Resi gdje se pokušalo izmjenom općinskog statuta ostvariti još jedna predsjednički mandat. U Obrovcu su odbornici u tom preduhitrili svog predsjednika smjenivši ga dva mjeseca prije isteka mandata.⁸⁸

Zaključak

Iskustvo izbora s više kandidata u Hrvatskoj i Jugoslaviji šezdesetih godina bilo je kratkotrajno, ali je signaliziralo nekoliko važnih odrednica političkih prilika tog vremena. Pokušaj reformističkih snaga da i izbornim zakonodavstvom i praksom ostvare prodor i šanse svojoj politici blokiran je unutarnjim i vanjskim razlozima. Nepovoljan odnos liberalnijih i konzervativnih snaga u dominantnoj i jedinoj političkoj snazi – Savezu komunista – koji se iskazao već u napuštanju privrednih reformi, potenciran je i vanjsko-političkim činiteljima, od kojih je najvažniji bio sovjetska intervencija u Čehoslovačkoj. Moguća ratna prijetnja i njezino političko instrumentaliziranje⁸⁹ u unutarnjim borbama i odmjeravanju snaga, utjecali su na zaustavljanje reformi.

Reformistička partijska struja susrela se u procesu zagovaranja demokratizacije s dvostrukim naporom – nametnuti svoju koncepciju i istodobno u prostoru s nešto više sloboda boriti se u sklopu pravila tog istog koncepta s njegovim protivnicima. Rezultati izbora djelomično pokazuju da je to bilo teško jer su konzervativni političari ponovo se aktivirali koristeći širinu zakona i tolerantniju političku atmosferu. Također, očito je da se reformistička struja nije snašla u praktičnim uvjetima izborne borbe. Dio reformista smatrao je pak da moć treba koristiti u cilju vlastite politike ne libeći se pritom

⁸⁷ Na sjednici CK SKH krajem ožujka 'izborni slučajevi' u Karlovcu, Varaždimu, Vinkovcima i Dvoru spomenuti su u sklopu nerasčlanjene ocjene o pojavi 'nacionalističkih tendencija na starim klasnim osnovama', kojih je bit 'podjela sfera interesa hrvatskih i srpskih nacionalista'. – *Vjesnik* 29. ožujka 1969., 3. U partijskoj građi tog vremena, koja je još nedostupna, sigurno o ovome ima više informacija.

⁸⁸ *Vjesnik* od 3. ožujka 1969. je pod naslovom »Iza kulisa obrovačkog 'udara'« izvijestio o prijevremenoj smjeni D. B., predsjednika općinske skupštine, dva mjeseca prije isteka mandata, tajnim glasanjem odbornika i to velikom većinom. Učinjeno je to zbog straha da ne bi promijenio statut općine i ostvario mogućnost ponovnog mandata. Nepovjerenje se tiče iskustva prošlih izbora kada se kandidirao protivno uputi SSRN i SK i u skupštini dobio većinu nasuprot 'službenom' kandidatu. Odbornici i mjesne političke strukture zamjerali su mu da je razvio 'kult' i 'diktaturu' u vršenju funkcije, te manipuliranje seoskim biračima, ali su istakli da je osobno čestit. Badža se ipak kandidirao na ovim izborima i to za zastupnika RV te je i izabran, u spornoj 99. izbornoj jedinici.

⁸⁹ J. Petričević je u to vrijeme napisao: »Iako nije bilo znakova za predstojeći vojnički prepad, ipak je Titu došla agresivna sovjetska politika kao narušena. Tako se za duže vrijeme može otkloniti pažnja od unutrašnjih poteškoća, a u prvom redu od teške privredne krize, odnosno neuspjeha privredne reforme, i od nacionalnih suprotnosti na privrednom i političkom području.« – *HR* 1968., 4, 491.

»nedemokratskih« metoda. Pojave sukladne praksi izbora u demokratskim zemljama: isticanje vlastitog programa, kritika rada prethodnika, te obraćanje određenim interesnim skupinama i dr. u naknadnim su analizama izbora iskorištene kao dokaz o prenošenju pogrešnih modela na domaće specifične uvjete. Demokratsko »popuštanje« optuženo je od konzervativnih snaga za niz »novih« problema, iako je ono samo iznijelo u javnost ono što je bilo prigušivano. Potpuna kontrola izbora imala je tako zadaću da povрати iluziju društvene homogenosti i političke monolitnosti. Na koji bi način reformisti pristupili postizanju podrške i svojim protivnicima, ostaje upitno jer je vrijeme koje su imali na raspolaganju bilo kratko.

PRILOZI

Tabela 1 – Izbori za Sabor 1967. i 1969. po sudjelovanju birača i broju kandidata*

Vijeće	Birača u %			Broj kandidata			
		Na zboru	Na izborima	Predložen	Prihvaćen	Potvrđen	Izabran
RV	1967.	16,3	89,6	240	236	123	59
	1969.	15,5	86,7	257	552	260	120
PV	1967.	38,8	78,6	199	188	83	40
	1969.	38,1	81,9	147	466	191	80
PKV	1967.	49,4	78,6	156	151	91	38
	1969.	35,8	82,0	127	286	211	80
SZV	1967.	38,1	78,6	112	110	90	40
	1969.	36,7	89,1	64	184	150	80
OPV	1967.	38,4	78,6	153	252	69	40
	1969.	-	92,5	137	320	136	80

* Izvor podataka: *Statistički godišnjak Jugoslavije 1969*, Beograd 1969., 63.-65, *Jugoslavenski pregled 1967./10.*, 402.-4., i *1969./7.-8.*, 293.-4. (Ponovni izbori su održani za jednog zastupnika Republičkog i dva zastupnika Prosvjetno-kulturnog vijeća.)

Tabela 2 – Izbori za Saveznu skupštinu 1967. i 1969. po sudjelovanju birača i broju kandidata*

Vijeće	Birača u %			Broj kandidata			
		Na zboru	Na izborima	Predložen	Prihvaćen	Potvrđen	Izabran
SV DPV	1967.	13,1	89,1	565	455	97	60
	1969.	12,0	87,9	248	183	176	140
PV	1967.	31,6	84,0	688	601	141	60
	1969.	30,4	92,1	295	182	176	120

		Birača u %		Broj kandidata			
PKV	1967.	48,7	84,2	340	312	152	60
	1969.	35,8	91,9	338	195	187	120
SZV	1967.	38,4	83,9	240	211	150	60
	1969.	36,0	92,2	270	182	169	120
OPV	1967.	33,6	84,1	716	637	116	60
	1969.	-	-	-	-	-	-
VN	1967.	-	96,9	265	197	176	140
	1969.	-	-	-	-	-	-

* Izvor podataka: *Statistički godišnjak SFRJ 1967*, Beograd 1967., 63., *Statistički godišnjak Jugoslavije 1969*, Beograd 1969., 63. i *Jugoslavenski pregled 1967./10.*, 402.-4. i 1969./7.-8., 293.-5.

Tabela 3 – Zastupnici Sabora i poslanici Savezne skupštine 1969. po starosti i obrazovanju*

Ukupno	Godine					Obrazovanje					
	Do 27	27-29	30-39	40-49	50 i više	Osn. š.	Kv/pkv	Srednje	Više	Visoko	
Sabor	429	13	7	121	223	65	14	8	68	68	271
Sav. s.	618	5	3	141	340	129	16	16	77	90	491
RV	114	1	2	21	65	25	5	1	22	22	64
DPV	120	2	-	22	63	33	5	5	19	25	66
PV	80	2	1	24	41	12	3	5	9	6	57
	120	1	-	27	75	17	2	5	11	20	82
PKV	78	6	-	29	32	11	1	-	18	14	45
	120	2	1	45	61	11	2	-	19	19	80
SZV	79	-	1	25	44	9	1	-	1	5	72
	120	-	2	31	72	15	3	-	6	7	104
OPV	78	4	3	22	41	8	4	2	18	21	33
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
VN	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	138	-	-	16	69	53	4	6	22	19	87

* Izvor podataka: *Statistički godišnjak Jugoslavije 1969*, Beograd 1969., 64. i *Jugoslavenski pregled*, 1969./9., 337.-339. (Nedostaju podaci za 11 zastupnika Sabora i dva poslanika Skupštine.)

Tabela 4 – Sastav Sabora i Savezne skupštine 1967. po nacionalnostima*

	Ukupno	Hrv.	Srbi	Slov.	Mak.	Crnog.	Jug. nac. n.	Alb.	Mađ.	Ost.	Bez pod.
Sabor	437	311	84	-	1	2	30	-	1	8	-
Sav. s.	670	109	269	61	48	34	47	26	13	8	55

* Izvor podataka: *Jugoslavija između VIII i IX kongresa SKJ*, Beograd 1969., 17. i *Skupštinski izbori 1967*, Beograd 1968., 177. (Nedostaju podaci za dva zastupnika Sabora.)

Tabela 5 – Zastupnici Sabora i Savezne skupštine 1967. i 1969. po ranijem izboru*

Godina	Sabor ukupno	Savezna skupština ukupno
1967.	437	670
1969.	429	618
Ranije birani		
1967.	62	261
1969.	122	330
Prvi put birani		
1967.	375	409
1969.	307	288

* Izvor podataka: *Jugoslovenski pregled* 1969./9, 339.–340. (Nedostaju podaci za dva zastupnika Sabora 1967., 11 zastupnika Sabora i dva poslanika Skupštine 1969.)

Tabela 6 – Zastupnici Sabora i poslanici Savezne skupštine po zanimanju 1967. i 1969.*

	God.	Uk.	Rad.		Rukov. osobe			Stručnjaci				Polit.	Ost.
					Pred. tijela	Upra- va	Usta- nove	Privr.	Inž.	Med.	Prav. ek.		
Sabor	1967.	437	14	41	15	83	83	9	26	23	43	63	37
	1969.	429	2	61	21	81	75	13	41	22	36	38	39
Sav. skup.	1967.	670	13	104	65	105	110	9	42	12	58	125	27
	1969.	618	4	117	21	127	129	2	53	9	67	65	14

* Izvor podataka: *Jugoslovenski pregled* 1969./7.–8., 296. i 1969./9., 338., 340., *Skupštinski izbori 1967*, Beograd 1968., 167. (Nedostaju podaci za 3 zastupnika Sabora 1967. i za 11 zastupnika 1969., te dva poslanika Skupštine.)

Tabela 7 – Odbornici općinskih skupština u Hrvatskoj 1967. i 1969. po starosti i obrazovanju

God.	Uk.	Godine					Obrazovanje					
		Do 27	27–29	30–39	40–49	50 i više	Osnov.	Kv/pkv	Srednje	Više	Visoko	Ost.
1967.	8868	402	1097	4150	2415	804	3621	1136	1859	772	1416	64
OV	4355	161	411	1832	1411	540	2613	412	670	214	408	38
VRZ	4513	241	686	2318	1004	264	1008	724	1189	558	1008	26
1969.	9015	681	698	3756	3125	722	2856	1350	2012	1082	1624	91
OV	4488	311	269	1602	1788	505	2287	569	761	343	475	53
VRZ	4527	370	429	2154	1337	217	569	781	1251	739	1149	38

* Izvor podataka: *Statistički godišnjak Jugoslavije*, Beograd 1969., 65. i *Jugoslovenski pregled* 1969./10., 381.–4. (U godini 1969. nedostaju podaci za 63 odbornika)

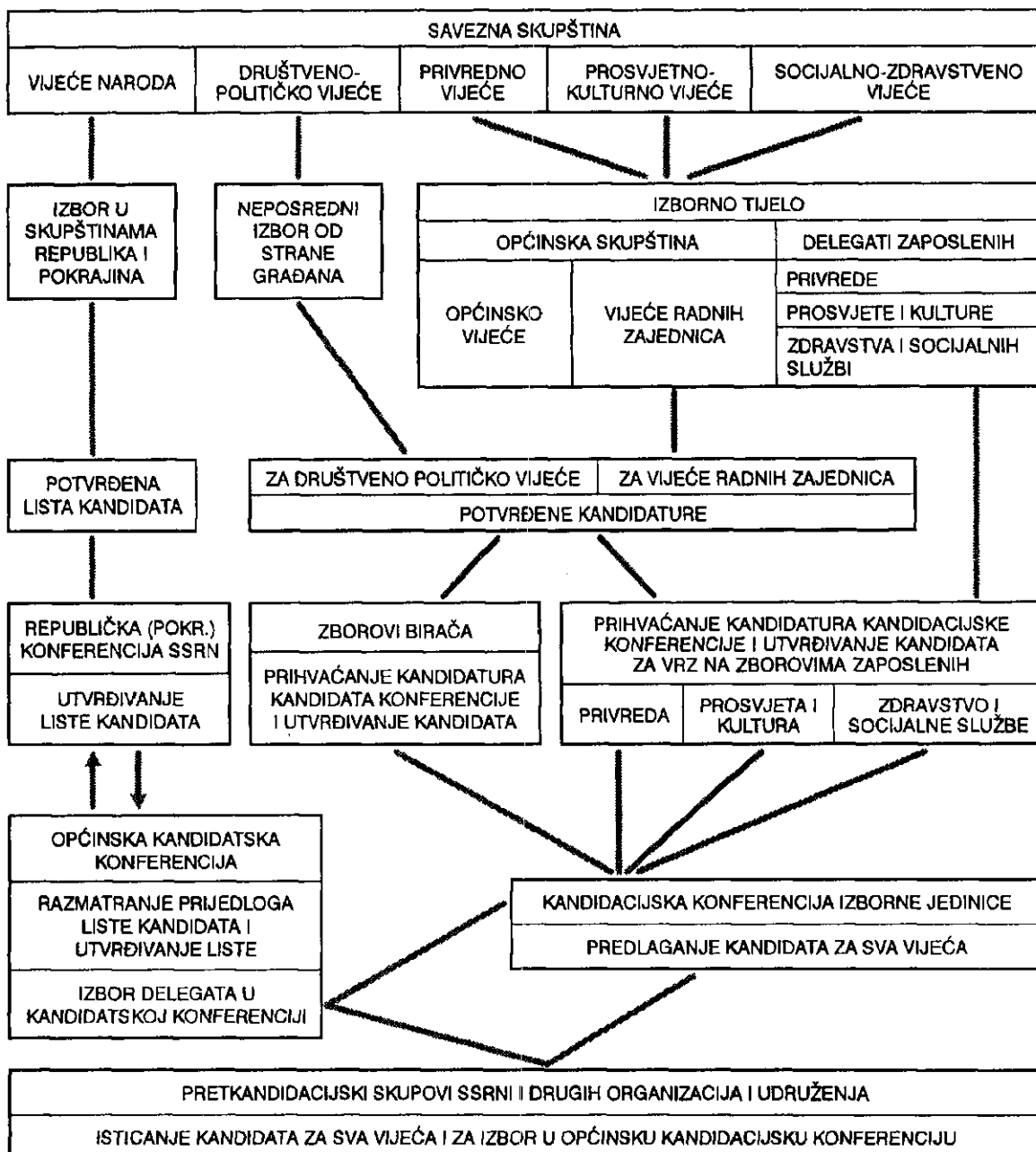
Tabela 8 – Odbornici općinskih skupština u Hrvatskoj 1967. i 1969. po nacionalnosti*

God.	Ukup.	Jugoslaveni									
		Hrvati	Srbi	Slov.	Maked.	Crnog.	Muslim.**	Nac. neopr.	Mađ.	Slovaci	Ost.
1967.	8868	6791	1568	39	10	23	1	291	34	8	103
1967.	9015	6817	1473	36	12	28	2	408	40	10	191

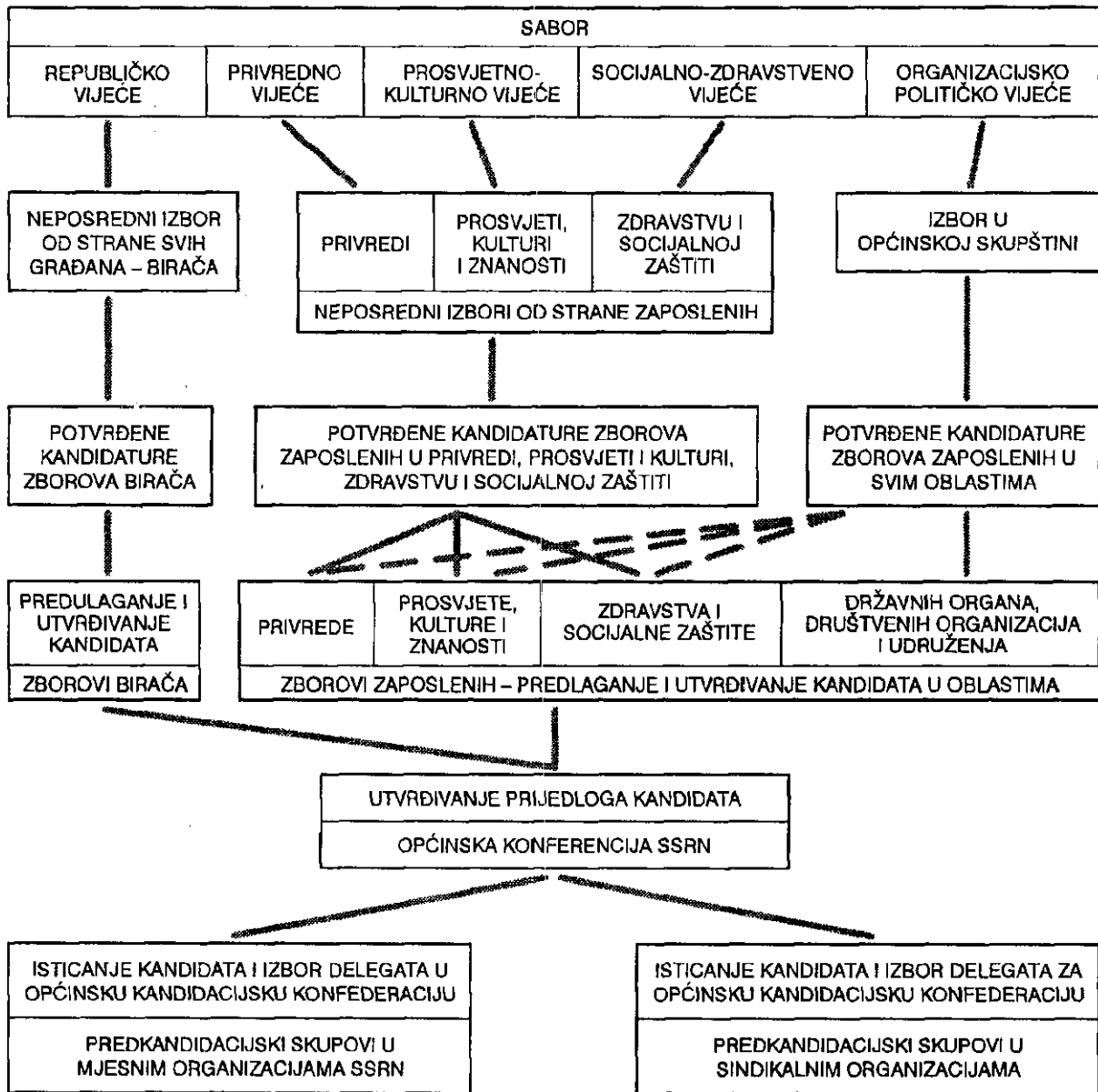
* Izvor podataka: *Materijalni i društveni razvoj SFR Jugoslavije 1947-1972*, Beograd 1973., 18. i *Jugoslovenski pregled* 1969./10, 384.

** »Etnička pripadnost«

PREGLED IZBORNOG POSTUPKA ZA SAVEZNU SKUPŠTINU 1969. GODINE

PREGLED IZBORNOG POSTUPKA ZA SABOR 1969. GODINE

SUMMARY

ELECTIONS IN CROATIA IN 1967 AND 1969

This author examines attempts at reform to the communist systems in Europe during the 1960s, especially as they relate to the process of election to organs of government in Croatia and Yugoslavia in 1967 and 1969. Issues surrounding the legitimacy of government, economic development, and internal political and national tensions provided the impetus for the growth of the reform movement. Economic reforms were geared towards recognition of market forces, while political reforms revolved around a general democratization of the system. The allowance for »slightly greater freedom« in politics meant minimum tolerance of diversity including national rights as well. The growing strength of the reform movement quickly revealed the threat reform posed to the fundamental social relations upon which the communist model of society was based. Reform especially threatened the dominant role played by the communist party. Conservative forces predominated in the ensuing political struggle, and the curtailment of reformist tendencies was also influenced by the involvement of the USSR.

An example of the curtailment of reformist tendencies was the elections to the Croatian Sabor and the Federal Assembly of Yugoslavia. A relative liberalization of elective processes to the legislative branch took place when more than one candidate was allowed to run for a single mandate. In many instances during the 1967 elections, struggles between the candidate supported by the League of Socialists, the official candidate, and an independent, or »unofficial«, candidate, were common. The loss of total control over the electoral process was viewed unfavourably by the ruling party and the former control over elections was quickly reestablished.